

The Social Construction of Border-dwelling and Underdevelopment in the Border Regions of Sardasht

Afshar Kabiri¹ | Omid Rahmannedjhad²

1. Associate Professor, Department of Sociology, Faculty of Literature and Humanities, Urmia University, Urmia, Iran. Corresponding Author, E-mail: a.kabiri@urmia.ac.ir
2. Master of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Literature and Humanities, Urmia University, Urmia, Iran. E-mail: omidrahman61@gmail.com

Article Info	Extended Abstract
Article type: Research Article Article history: Received: 18 - 02 - 2026 Received in revised form: 25 - 02 - 2026 Accepted: 25 - 02 - 2026 Published online: 18- 03 – 2026 Keywords: <i>Border-dwelling, Lived Experience, Underdevelopment, Sardasht, Social Constructivism.</i>	Objective: Borderland areas, as complex socio-spatial phenomena, have consistently been analyzed in development literature through the dualistic lens of "opportunity vs. threat." Ideally, borders can serve as platforms for economic, cultural, and social interaction, linking peripheral regions to broader development flows. However, the lived experience of many border communities in Iran suggests that the border has not only failed to become a driver of development but has instead become an active mechanism for reproducing poverty, inequality, and underdevelopment. Focusing on the border city of Sardasht, this study seeks to reconstruct and interpret the meaning of "border-dwelling" (<i>marz-neshini</i>) as a context for non-development from the perspective of the residents themselves. It aims to demonstrate how dominant policies, structures, and semantic systems have transformed the border from a latent potential into a structural trap for development. The primary objective is to understand the lived experience of Sardasht's residents and analyze the social construction of border-dwelling in relation to processes of economic, social, and cultural underdevelopment. Specifically, this research addresses how the border location, in interaction with center-oriented policies and a securitized perspective, leads to the degradation of livelihood structures, the erosion of human capital, and the formation of semantic systems based on exclusion, inequality, and an "us vs. them" dichotomy. Consequently, the study moves beyond structural or economic explanations to address the interpretive, identity-related, and cultural layers of border-dwelling, highlighting the role of local actors in meaning-making. Methodology: This study is situated within the interpretive paradigm, relying on a social constructivist approach and employing ethnographic methods. Ethnography was selected for its emphasis on deep understanding of meanings, experiences, and the lifeworld of social actors, allowing access to the hidden and context-dependent layers of the border-dwelling phenomenon. The field of study encompasses the border regions of Sardasht. Data were collected through participant observation, semi-structured in-depth interviews, and field notes. The participants include 18 local informants (including village leaders, teachers, traders, council members, border activists, and those involved in cross-border livelihood activities), selected via purposive and snowball sampling. Interviews continued until theoretical saturation was reached. Data were analyzed using ethnographic analysis in four stages: organizing, initial coding, category development, and the extraction of core themes. To enhance

research credibility, strategies such as prolonged engagement, data triangulation, member checking, and rigorous documentation of the analytical path were employed.

Findings: The findings indicate that the residents of Sardasht interpret their economic, social, and cultural situation—in comparison to the country's central regions—as one of inequality, deprivation, and a product of structural discrimination and center-oriented policies. At the livelihood level, the border has led to the expansion of an "instant economy" and unsustainable, high-risk activities like kulbari (border portage) instead of creating stable employment. This type of livelihood not only fails to provide economic security but also degrades human dignity, increases physical and mental trauma, and creates permanent dependency on volatile border conditions. Simultaneously, local capacities in agriculture, horticulture, and tourism have remained weakened or underutilized due to a lack of infrastructure, investment, and institutional support. At the social level, the results indicate severe erosion of human and social capital. Widespread migration of the workforce and elites, reduced motivation for education, the weakening of social solidarity, and the spread of individualism are direct consequences of the blockage of sustainable opportunities. The replacement of traditional elders and local authorities with nouveau-riche and rent-seeking actors has fueled a crisis of legitimacy and social distrust, undermining the community's capacity for collective action and advocacy. Furthermore, the historical experience of war, insecurity, and livelihood pressures has led to psychological exhaustion, aggression, and tension in social and familial relations. In the cognitive and cultural dimension, residents speak of cognitive poverty, a weak educational system, and the dominance of a securitized perspective in policymaking. This situation has led to a sense of powerlessness, apathy, and distrust toward governmental institutions. Simultaneously, by re-interpreting their experiences of deprivation and marginalization, the residents create a symbolic distinction between the "us" (border-dwellers) and "them" (the center-dwellers). In this process, the border transcends a mere geographical line and becomes an identity-based, cultural, and political symbol that reinforces representations of "otherness" and exclusion.

Conclusion: Overall, the results show that in the absence of indigenous policymaking, spatial justice, and a development-oriented approach, border-dwelling in Sardasht has become a sustainable mechanism for reproducing underdevelopment. The border is not merely a consequence of underdevelopment but a partial cause; in interaction with center-oriented structures, unproductive economics, the erosion of human capital, and exclusionary semantic systems, it reproduces a vicious cycle of poverty, inequality, and social passivity. The study concludes by emphasizing the necessity of a paradigm shift in governance for border regions. This shift should move beyond a purely security-based gaze toward empowering local communities, involving residents in decision-making, strengthening sustainable livelihood infrastructure, and leveraging indigenous cultural and economic capacities. Only within such a framework can the border be

transformed from a context of non-development into a realm for sustainable and inclusive development.

Cite this article: Kabiri, A & Rahmnejhad, O. (2026). The Social Construction of Border-dwelling and Underdevelopment in the Border Regions of Sardasht. *Biopolitics and Development*, 1 (4), 86-106. DOI: [10.22034/jbpd.2026.145523.1035](https://doi.org/10.22034/jbpd.2026.145523.1035)

DOI: [10.22034/jbpd.2026.145523.1035](https://doi.org/10.22034/jbpd.2026.145523.1035)

© The Author(s).

Publisher: University of Kurdistan Press.

برساخت اجتماعی مرزنشینی و توسعه‌نیافتگی در مناطق مرزی سردشت

افشار کبیری^۱ | امید رحمن‌نژاد^۲۱. دانشیار، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران. نویسنده مسئول، رایانامه: a.kabiri@urmia.ac.ir۲. کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران. رایانامه: omidrahman61@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده مبسوط
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	هدف: مرزنشینی به‌عنوان یکی از پدیده‌های پیچیده فضایی-اجتماعی، همواره در ادبیات توسعه با دوگانه «فرصت-تهدید» تحلیل شده است. در نگاه آرمانی، مرز می‌تواند بستر تعاملات اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی و عاملی برای پیوند مناطق پیرامونی با جریان‌های توسعه باشد؛ با این حال، تجربه زیسته بسیاری از جوامع مرزی در ایران نشان می‌دهد که مرز نه تنها به فرصت توسعه تبدیل نشده، بلکه خود به سازوکاری فعال در بازتولید فقر، نابرابری و توسعه‌نیافتگی بدل شده است. پژوهش حاضر با تمرکز بر شهرستان مرزی سردشت، در پی بازسازی و تفسیر معنای مرزنشینی به‌عنوان بستر عدم توسعه از منظر خود مرزنشینان است و می‌کوشد نشان دهد که چگونه سیاست‌ها، ساختارها و نظام‌های معنایی مسلط، مرز را از یک ظرفیت بالقوه به تله‌ای ساختاری برای توسعه تبدیل کرده‌اند. هدف اصلی این پژوهش، فهم تجربه زیسته مرزنشینان سردشت و واکاوی چگونگی برساخت اجتماعی مرزنشینی در پیوند با فرآیندهای توسعه‌نیافتگی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. به‌طور مشخص، تحقیق در پی پاسخ به این پرسش محوری است که چگونه موقعیت مرزی، در تعامل با سیاست‌های مرکز‌گرا و نگاه امنیتی، به تخریب ساختارهای معیشتی، فرسایش سرمایه انسانی و شکل‌گیری نظام‌های معنایی مبتنی بر طرد، نابرابری و «ما-آن‌ها» منجر شده است. در این راستا، پژوهش تلاش دارد فراتر از تبیین‌های صرفاً ساختاری یا اقتصادی، به لایه‌های تفسیری، هویتی و فرهنگی مرزنشینی بپردازد و نقش کنشگران محلی را در معنابخشی به تجربه مرزی برجسته سازد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۲۹	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۲/۰۶	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۰۶	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۲/۲۷	
کلیدواژه‌ها: مرزنشینی، تجربه زیسته، توسعه‌نیافتگی ساختاری، سردشت، برساخت‌گرایی اجتماعی.	
	روش: این مطالعه در چارچوب پارادایم تفسیری و با تکیه بر رهیافت برساخت‌گرایی اجتماعی انجام شده و از روش کیفی قوم‌نگاری بهره گرفته است. انتخاب روش قوم‌نگاری، به دلیل تأکید آن بر فهم عمیق معانی، تجربه‌ها و زیست‌جهان کنشگران اجتماعی، امکان دسترسی به لایه‌های پنهان و زمینه‌مند پدیده مرزنشینی را فراهم کرده است. میدان پژوهش، مناطق مرزی شهرستان سردشت بوده و داده‌ها از طریق مشاهده مشارکتی، مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساخت‌یافته و یادداشت‌برداری میدانی گردآوری شده‌اند. جامعه مشارکت‌کنندگان شامل ۱۸ نفر از مطلعین محلی (از جمله دهیاران، معلمان، کسبه، اعضای شوراهای فعالان مرزی و افراد درگیر در فعالیت‌های معیشتی مرز) است که با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و شبکه‌ای انتخاب شده‌اند. مصاحبه‌ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافته و داده‌ها با رویکرد تحلیل قوم‌نگارانه در چهار مرحله ساماندهی، کدگذاری اولیه، توسعه مقوله‌ها و استخراج مضامین محوری تحلیل شده‌اند. برای افزایش اعتبار پژوهش، از راهبردهایی چون مشاهده طولانی‌مدت، مثلث‌سازی داده‌ها، کنترل توسط اعضا و مستندسازی دقیق مسیر تحلیل استفاده شده است.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مرزنشینان سردشت وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود را در مقایسه با مناطق مرکزی کشور به‌مثابه وضعیتی نابرابر، محروم و محصول تبعیض ساختاری و سیاست‌های مرکزگرا تفسیر می‌کنند. در سطح معیشتی، مرز به‌جای ایجاد اشتغال پایدار، به‌گسترش «اقتصاد لحظه‌ای» و فعالیت‌های ناپایدار و پرریسک مانند کولبری انجامیده است. این نوع معیشت، نه‌تنها امنیت اقتصادی را تأمین نمی‌کند، بلکه با تخریب کرامت انسانی، افزایش آسیب‌های جسمی و روانی و وابستگی دائمی به شرایط متغیر مرزی همراه است. هم‌زمان، ظرفیت‌های بومی منطقه در حوزه‌هایی چون کشاورزی، باغداری و گردشگری، به دلیل فقدان زیرساخت، سرمایه‌گذاری و حمایت نهادی، تضعیف یا بلااستفاده مانده‌اند. در سطح اجتماعی، نتایج حاکی از فرسایش شدید سرمایه انسانی و اجتماعی است. مهاجرت گسترده نیروی کار و نخبگان، کاهش انگیزه تحصیل، تضعیف همبستگی اجتماعی و گسترش فردگرایی، از پیامدهای مستقیم انسداد فرصت‌های پایدار در منطقه محسوب می‌شوند. جایگزینی ریش‌سفیدان و مرجعیت‌های محلی با افراد نوکیسه و رانتی، به بحران مشروعیت و بی‌اعتمادی اجتماعی دامن زده و توان جامعه برای کنش جمعی و مطالبه‌گری را تضعیف کرده است. افزون بر این، تجربه تاریخی جنگ، ناامنی و فشارهای معیشتی، به فرسودگی روانی، پرخاشگری و تنش در روابط اجتماعی و خانوادگی انجامیده است. در بعد شناختی و فرهنگی، مرزنشینان از فقر معرفتی، ضعف نظام آموزشی و سلطه نگاه امنیتی بر سیاست‌گذاری‌ها سخن می‌گویند. این وضعیت، به شکل‌گیری احساس بی‌تأثیری، بی‌تفاوتی و سلب اعتماد نسبت به نهادهای دولتی منجر شده است. هم‌زمان، مرزنشینان با معنابخشی دوباره به تجربه‌های محرومیت و حاشیه‌بودن، نوعی تمایز نمادین میان «ما»ی مرزنشین و «آنها»ی مرکز‌نشین ایجاد می‌کنند. در این فرآیند، مرز از یک خط جغرافیایی فراتر رفته و به نمادی هویتی، فرهنگی و سیاسی بدل می‌شود که بازنمایی «دیگری‌بودن» و پردشدگی را تقویت می‌کند.

نتیجه: در مجموع، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که مرزنشینان در سردشت، در فقدان سیاست‌گذاری بومی، عدالت فضایی و رویکرد توسعه‌محور، به سازوکاری پایدار برای بازتولید توسعه‌نیافتگی تبدیل شده است. مرز، نه‌تنها پیامد توسعه‌نیافتگی، بلکه خود بخشی از علت آن است؛ زیرا در تعامل با ساختارهای مرکزگرا، اقتصاد غیرمولد، فرسایش سرمایه انسانی و نظام‌های معنایی پردکننده، چرخه‌ای معیوب از فقر، نابرابری و انفعال اجتماعی را بازتولید می‌کند. نتیجه‌گیری پژوهش بر ضرورت تغییر پارادایم حکمرانی در مناطق مرزی تأکید دارد؛ به‌گونه‌ای که با عبور از نگاه صرفاً امنیتی، بر توانمندسازی جوامع محلی، مشارکت مرزنشینان در تصمیم‌گیری، تقویت زیرساخت‌های معیشتی پایدار و بهره‌گیری از ظرفیت‌های فرهنگی و اقتصادی بومی تمرکز شود. تنها در چنین چارچوبی می‌توان مرز را از بستر عدم‌توسعه به عرصه‌ای برای توسعه پایدار و فراگیر تبدیل کرد.

استناد: کبیری، افشار و رحمن‌نژاد، امید. (۱۴۰۴). برساخت اجتماعی مرزنشینی و توسعه‌نیافتگی در مناطق مرزی سردشت. *زیست‌سیاست و توسعه*، ۱ (۴)، ۸۶-۱۰۶

DOI: [10.22034/jbpd.2026.145523.1035](https://doi.org/10.22034/jbpd.2026.145523.1035)

DOI: [10.22034/jbpd.2026.145523.1035](https://doi.org/10.22034/jbpd.2026.145523.1035)

© نویسندگان.

ناشر: انتشارات دانشگاه کردستان.

۱. مقدمه

مرز، به عنوان یکی از موضوعات بنیادین در مطالعات جغرافیای سیاسی، پدیده‌ای ایستا و تغییرناپذیر محسوب نمی‌شود؛ زیرا پویایی‌های درونی دارد، واقعیت‌های جدیدی می‌سازد و بر زندگی مردم و ساکنان مناطق مرزی - که در مراحل از دوران زندگی خود مجبور به عبور از آن هستند - تأثیر می‌گذارد. همچنین، نمی‌توان مرز را پدیده جغرافیایی و سرزمینی ساده‌ای دانست؛ بلکه تمامی انواع مرزها، مانند مرزهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، و مجازی، همگی ویژگی‌ها و اهمیت خاص خود را دارند (Newman, 2006: 123) مرزنشینی را می‌توان به مثابه یک فرآیند زیست‌محیطی و اجتماعی تعریف کرد که در آن، تحدید فضایی ناشی از خطوط سیاسی-جغرافیایی، تجربه‌ی زیسته‌ی ساکنان را به شکلی بنیادین متمایز می‌سازد. برخی از نظریه‌پردازان معتقدند مناطق مرزی از نظر اقتصادی پیشرفت ندارند، اما از نظر تجاری دارای فرصت‌هایی هستند. بالا بودن ریسک سرمایه‌گذاری، عدم تعادل بین مناطق مرکزی و مرزی در امر توسعه و مخاطرات و تهدیدات نظامی - امنیتی مرزها، از جمله موانع مهم بر سر راه توسعه اقتصادی این مناطق محسوب می‌شود.

این پیوستار چالش‌های فراوری این مناطق را تبدیل به امری انکارناپذیر نموده است. چالش‌های سیاسی و امنیتی مناطق مرزی از گذشته‌های دور تاکنون باعث شده است که سیمای این مناطق از نظر فرآیندهای توسعه‌ای و مظاهر آن، با کندی دگرگون شود و همواره در یک سطح از توسعه‌نیافتگی باقی بماند (Daneshmehr et al, 2020). در مناطق مرزی، مرزها به عنوان یک عامل ساختاری کلیدی تحدید، پویایی‌های منحصر به فردی را بر مردمان مناطق مرزی تحمیل می‌کنند که تجربه‌ی آن‌ها را از سکونت در مناطق مرکزی (مرکزنشینی) جدا می‌سازد. هرگونه نوسان در روابط بین‌الملل - چه مبتنی بر تسهیلات و تعاملات دیپلماتیک و چه مبتنی بر تنش‌ها و تسلط فضای امنیتی (از جانب دولت مرکزی یا کشورهای همسایه) - به طور مستقیم و آنی بر ساختار زندگی روزمره و زیست‌جهان این جوامع اثرگذار است. این تأثیرپذیری مضاعف، مرزنشینان را در موقعیتی آسیب‌پذیر قرار می‌دهد که نیازمند تحلیل دقیق از منظر جغرافیای سیاسی و جامعه‌شناسی فضا است. با وجود پژوهش‌های متعددی که وضعیت مرزنشینی را از منظر آسیب‌شناسانه مورد واکاوی قرار داده‌اند و نتایج آن‌ها به طور مستمر بر نابهنجاری‌های ساختاری نظیر افت شاخص‌های جمعیتی، به حاشیه راندگی آموزش، کاهش سرانه درآمد، و سطح پایین‌تر سواد و امید به زندگی در این مناطق تأکید دارند (ذکایی و نوری، ۱۳۹۴؛ ابراهیم‌زاده، موسوی و کاظمی‌زاد، ۱۳۹۱؛ تقوایی، وارثی و شیخ‌بیگلرو، ۱۳۹۰؛ زیاری، عسوق‌آبادی و فتحی، ۱۳۸۹). پژوهش‌های پیشین در حوزه مرزنشینی، عمدتاً بر پیامدهای سلبی و آثار زیان‌بار حضور مرز متمرکز بوده‌اند و از این رهگذر، به تمایزات بنیادین تجربه زیستی مرزنشینی در قیاس با مرکزنشینی کم‌توجهی شده است. این تمرکز بر نتایج عینی، اغلب مانع از واکاوی عمیق‌تر ماهیت فضایی مرزنشینی و محدودیت‌های ساختاری و ذاتی این موقعیت جغرافیایی بر زیست‌جهان ساکنان شده است. به عبارتی، گفتمان مسلط بر مطالعات مرزی، عمدتاً در دام رویکردهای تقلیل‌گرایانه نظیر تحلیل‌های کالبدی-فضایی، پدیده کولبری، الزامات امنیتی-ژئوپلیتیک، و یا پیامدشناسی بازارچه‌های مرزی (در قالب دوگانه اقتصاد و اجتماع) محصور مانده است. حتی معدود پژوهش‌هایی که به ابعاد فرهنگی پرداخته‌اند نیز نتوانسته‌اند از این چارچوب پیامدمحور فراتر روند و همچنان بر پدیده‌های سطحی تمرکز کرده‌اند. این خلأهای مفهومی و روش‌شناختی، ضرورت پرداختن به رویکردهای بدیل و عمیق‌تر را برجسته

می‌سازد. پژوهش حاضر، با عدول از این چشم‌اندازهای سنتی و تقلیل‌گرایانه، به واکاوی عمیق‌تر «جهان‌زیست مرزنشینی» از منظر عدم توسعه و طرد اجتماعی می‌پردازد. به‌طور خاص، این مطالعه می‌کوشد تا با پرکردن این شکاف پژوهشی، به بررسی و تفسیر ادراک مردم مرزنشین از برساخت مرزنشینی به مثابه بستر و عامل بازتولید عدم توسعه بپردازد و بدین ترتیب، فهمی جامع‌تر و انسان‌محورتر از ابعاد زیستی و اجتماعی مرز را ارائه دهد.

زندگی در مرز، همان‌طور که تحقیقات قبلی نشان می‌دهند، مملو از مشکلات معیشتی ساختاری، اضطراب و فقر سیستمی است؛ زیرا محدودیت‌های اعمال‌شده، عملاً تمام مسیرهای پیشرفت مولد را مسدود کرده و بر آینده‌ی اجتماعی و اقتصادی تأثیری ناگوار گذاشته‌اند. این محدودیت‌ها مستقیماً به اقتصاد منطقه آسیب زده‌اند؛ فرصت‌های مولد در بخش‌های کلیدی مانند کشاورزی و باغداری (نظیر محصولات چمن‌انگور و سماق که فاقد مدیریت و بسته‌بندی مناسب هستند) نابود شده‌اند، در این زمینه پژوهش انجام شده توسط دانش‌مهر، خالق‌پناه و هدایت (Daneshmehr et al, 2020) در بازارچه‌های مرزی بانه، میرآباد و مریوان مویید این مطلب است که منطق حاکم بر توسعه مرز محور با ارائه بازارچه‌ها به‌عنوان مهمترین محور توسعه در این مناطق، اجتماعات مرزی را طرد نموده است و ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های آنها را به اضمحلال کشانده است مضاعف بر این موارد به دلیل فقدان دانش فنی، سرمایه‌گذاری دولتی یا محلی، به شیوه‌ای سنتی و ناکارآمد باقی مانده‌اند در عوض، شاهد ظهور اقتصادهای کاذب و مخرب هستیم؛ کوله‌بری به عنوان یک شغل طاقت‌فرسا و توهین‌آمیز به کرامت انسانی، یا فعالیت‌های رانته که سود کلان را به جیب عده‌ای محدود برده و شکاف طبقاتی عمیقی ایجاد کرده است (شمسی و سرایی، ۱۳۹۱). این رکود ساختاری، خود بستر ساز مهاجرت گسترده‌ی سرمایه‌های انسانی شده است؛ فراری که بزرگترین شاخص عدم توسعه است، زیرا تمدن در یک منطقه با فرار نخبگان و جوانان نابود می‌شود (Movahedi, & Samian, 2018). افزون بر این، عدم امنیت اقتصادی و نگاه امنیتی حکومت، که با عدم تعامل نامناسب نیروهای مرزبانی با مردم همراه شده، نه تنها منجر به بی‌اعتمادی عمومی گردیده، بلکه سرمایه‌گذاران محلی را نیز دلسرد کرده و آنها را وادار به انتقال سرمایه‌های خود به شهرهای مرکزی نموده است. از منظر فرهنگی و اجتماعی، این محیط پر از مزیقه، تعاملات اجتماعی را تضعیف کرده، نوعی خودکم‌بینی و غریبه‌دوستی ایجاد نموده و مردم را از مطالبه‌گری حق خود بازداشته است، در حالی که ضعف شدید آموزشی و کمبود امکانات باعث شده تا پول و مقام نامشروع، جایگزین ارزش‌های سنتی و تحصیلی شوند با این وجود زندگی در کرانه‌های سیاسی و جغرافیایی یک ملت، به ویژه در مناطق مرزی غرب ایران به دلیل تشابه فرهنگی مردمان دوطرف مرز، همواره با یک پارادوکس بنیادین همراه بوده است؛ این مناطق که بالقوه باید دروازه‌های ورود سرمایه، فرهنگ و تجارت بوده و به عنوان محافظان نخستین کشور عمل کنند، در عمل به مناطقی با ساختار توسعه‌ی معکوس و وابستگی عمیق تبدیل شده‌اند.

پدیده‌ی مرز، در نگاهی آرمانی، باید کانونی برای تبادلات سازنده، دروازه‌ای رو به توسعه و پیوندی پایدار میان فرهنگ‌ها و اقتصادها باشد. اما با توجه به تجارب زیسته‌ی مردمان ساکن در نواحی مرزی ایران، به‌ویژه در شهرستان سردشت، پرسش کانونی این پژوهش آن است که چگونه و تحت چه سازوکارهایی مرز از یک پتانسیل توسعه به یک بستر تثبیت‌شده برای تداوم عدم توسعه برای جوامع محلی بدل شده است؟ مسئله‌ی اصلی پژوهش دقیقاً در این نهفته است که تجربه‌ی زیسته‌ی مرزنشینان در شهرستان سردشت چگونه رابطه‌ی میان مؤلفه‌های ساختاری مرز

(سیاست‌ها، امنیت، و اقتصاد محلی) و تداوم یا تعمیق فرآیندهای توسعه‌نیافتگی در این مناطق را تبیین، درک و تفسیر می‌کند؟

اهمیت این پژوهش از ابعاد گوناگونی قابل طرح است؛ در بُعد نظری، این تحقیق به چالش کشیدن درک رایج از مرز و مرزنشینی عامل توسعه‌یافتگی است. با ارائه‌ی شواهد میدانی از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های (وجود جذبه‌های گردشگری فراوان و محصولات آرگانیکی مانند سماق و انگور سیاه) موجود در شهرستان سردشت، نشان می‌دهد که چگونه در غیاب سیاست‌گذاری‌های بومی و توزیع عادلانه‌ی منابع، مرز می‌تواند به منبعی برای انباشت فقر بدل شود (Rasouli, et al, 2009). در ابعاد اجتماعی و انسانی، این پژوهش با تمرکز بر صدای مردم، عمق فاجعه‌ی فرهنگی، آموزشی، و اجتماعی ناشی از فقر و بی‌توجهی را آشکار می‌سازد و اهمیت «عدالت فضایی» را برجسته می‌کند. همچنین، نقد صریح مردم بر «نگاه امنیتی» و «مرکزیت‌گرایی»، ضرورت بازنگری در رویکردهای حکمرانی و طراحی سیاست‌های مشارکتی‌تر را گوشزد می‌کند و با تأکید بر یافته‌های کیفی نشان می‌دهد که رانت‌خواری‌ها و نفوذ «نوکیسه‌ها» در تخصیص درآمدهای مرزی (همچون درآمد مرز رسمی کیله)، موجب شکاف طبقاتی شدید و ظهور رفاه غیرواقعی در سایه‌ی فقر معیشتی اکثریت مردم شده است (Saeidi et al, 2009). در بُعد کاربردی، این پژوهش با ارائه‌ی داده‌های غنی مردم‌نگارانه، راهنمایی حیاتی برای سیاست‌گذاران جهت اصلاح ساختارهای توسعه‌ای ناکارآمد فراهم می‌آورد. برای دستیابی به این هدف اصلی، اهداف جزئی این پژوهش عبارتند از: شناخت عمیق تجربه‌ی مرزنشینان از مرز به مثابه نمادی از محدودیت؛ تحلیل رابطه‌ی میان سیاست‌های امنیتی و رکود اقتصادی؛ واکاوی سازوکارهای بازتولید فقر از جمله اقتصاد کاذب و نظام آموزشی ناکارآمد؛ و نقد سیاست‌های توسعه‌ای مرکزگرا و ارائه‌ی پیشنهاداتی برای رویکردهای مشارکتی. در نهایت محقق به وضوح نشان دهد که چگونه مرزنشینی در سردشت، به دلیل نبود مدیریت بومی و تخصیص ناعادلانه منابع، به عاملی برای تداوم عدم توسعه تبدیل شده و تجدیدنظر اساسی در سیاست‌های نادرست را ضروری می‌سازد.

۲. مبانی نظری

چهارچوب مفهومی تحقیق شامل مجموعه‌ای از مضمون و مفاهیمی به هم مرتبط می‌شود که بر تم‌های عمده‌ی مسئله مورد مطالعه تأکید دارد و این مفاهیم را در یک قالب منسجم، هماهنگ معنایی به هم پیوند می‌دهد در بررسی‌های کیفی به جای استفاده از مبانی نظری جهت تدوین و آزمون نظریات از چهارچوب مفهومی جهت استخراج سوالات تحقیق استفاده می‌شود (محمدپور، ۱۳۸۸: ۳۱۱-۳۱۴). مایرز^۱ (۲۰۰) معتقد است هیچ کدام از نظریه‌های (واقع‌گرایی، مارکسیسم، نئومارکسیسم، لیبرالیسم و نهادگرایی) نتوانستند تبیین خوبی از مسئله مرزنشینی ارائه دهند بنابراین باید به سمت نظریه‌های تطبیقی رفته و از دل نظریه‌های موجود دنبال سنتز نظری برای فهم مسائل مربوط به مرزنشینی باشیم. مرز از جمله مفاهیمی است که بسته به عرصه‌های گوناگون سیاسی، اقتصادی، تجاری، فرهنگی و جغرافیایی، و همچنین در زمان‌ها و مکان‌های مختلف، ممکن است معنا و مفهومی متفاوت به خود بگیرد (بردنیکووا^۲، ۲۰۰۰: ۱۷). از لحاظ اجتماعی، مرز عرصه‌ای است که در آن هویت ساکنانش به عنوان شکلی از هویت سازگار تعریف می‌شود این

^۱ Meyers

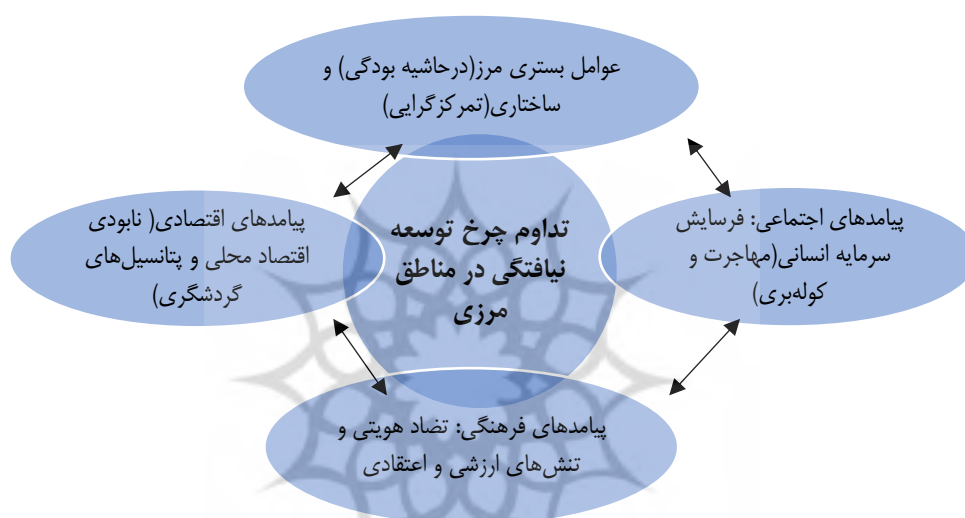
^۲ Brednikova

هویت سازگار (که همراه با نوعی انعطاف پذیری است)، آگاهی و ادراکی خاص از پدیده‌ها و عوارض دائمی پیش‌رونده ایجاد می‌کند و ممکن است با نوعی پیوستگی اجتماعی شدید همراه باشد. از این رو، هویت مرزنشین، برخلاف دیگر اعضای سرزمین اصلی، از گونه‌ای متفاوت از هویت تشکیل می‌شود که از طریق ارزش‌های جمعی (در هر دو سوی مرز) تبیین می‌گردد. بر این مبنا، مرزنشینان ضمن آنکه خود را متعلق به قلمرویی مشخص می‌دانند، خویشان را شهروند و نوعی «فضای ذهنی و متصور» نیز به شمار می‌آورند (Daneshmehr, & Mahmoudi, 2023). پس بنابراین ماهیت روش‌شناسی کیفی استفاده از نظریه به منظور نظریه آزمایی نیست بلکه نقش الهام دهنده و مکمل گونه در مسیر و روند پژوهش دارد و در جریان پژوهش برای ایجاد حساسیت نظری - مفهومی جهت کمک به باز بودن ذهن پژوهشگر نسبت به مفاهیم و مقوله‌های مسئله مورد تحقیق بکار می‌رود و به مثابه لنز راهنمای پژوهشگر برای یافتن مسیر پژوهش و جستجوی مفاهیم محوری و مقوله‌های عمده و کمک به پژوهشگر جهت بسط معرفتی در حوزه تحقیق و کمک به تدوین سوالات پژوهش و همچنین تدوین چهارچوب مفهومی تحقیق کیفی است (Ghadarzadeh et al, 2011).

چهارچوب مفهومی این پژوهش بجای توجه به پژوهش‌های کلان و ساختارگرا، با تکیه بر پارادایم برساختی - تفسیری (سازه‌گرایی اجتماعی) است که رویکرد هستی‌شناسانه نسبت به پدیده مورد مطالعه دارد و در آن هیچ نقطه نظری بر نقطه نظر دیگر اولییتی ندارد، پدیده عدم توسعه در مناطق مرزی را براساس این شیوه بررسی نموده تا واقعیت‌ها و مسایل اجتماعی و تجربه‌ای، ماهیتی محلی و بومی پیدا کنند و تبیین‌های تفسیری عمیق و زمینه‌ای از موضوع مورد تحقیق ارائه گردد.

به طور اجمالی در این پژوهش نظر بر این است که پدیده مورد بررسی، مسئله‌ای نیست که به سادگی قابل درک شود بلکه نتیجه مجموعه‌ای از مداخلات اجتماعی و کنش‌ها در بستر زمان و مکان است که مناسبات اجتماعی در این بسترها شکل می‌گیرند و کنشگران جامعه مورد مطالعه سوژه‌های التوسری (منفعل) نیستند بلکه خلاق و مبتکرند. پدیده‌های اقتصادی و اجتماعی، هویت، اخلاق و ارزش‌ها، معاش، تجارت و قاچاق، تهدید و فرست‌ها، اُبژه‌های نیستند که خودبه‌خود دارای معنی باشند بلکه در بستر زمان و مکان و تعاملات روزمره و کشمکش‌های نامحسوس فرهنگی شکل می‌گیرند و کنشگران برحسب موقعیت اجتماعی‌شان که حامل سرمایه‌های مختلف و پتانسیل سلطه و مقاومت هستند به این اُبژه‌ها معنی می‌دهند. از این رو محقق با تکیه به داده‌ها و برساخت‌های کنش‌گران و استفاده از نظریه به عنوان لنز و راهنمای تلاش کرده تا بتواند فرآیندهای مسلط را در بستر اجتماعی از نگاه سوژها را کشف نماید و تحقیق خود را فقط به توضیح محض داده‌ها محدود نسازد، بلکه سعی می‌کند داده‌ها را از زوایای مختلف باهم و دیگر داده‌ها مقایسه کند و بهترین و صادق‌ترین تفسیرها را به دست دهد و در ادامه محقق با تأکید بر نسبت‌گرایی فرهنگی و ارزشی از جهت گیری‌های سیاسی، قومی، مذهبی پرهیز می‌کند تا توصیفی دقیق به دست دهد لذا آنچه در این مطالعه اهمیت دارد این است که در این بستر چگونه مرزنشینی بستر عدم توسعه همه جانبه مناطق مرزی قرار می‌گیرد و باعث تغییراتی در اقتصاد، اجتماع، فرهنگ و ارزش‌های منطقه مرزی سردشت شده است؟ چگونه موقعیت مرزنشینی و عدم شناخت مسئولین غیربومی از پیچیدگی‌های معیشتی مرزنشینان، منجر به طراحی سیاست‌هایی شده است که نه تنها نیازهای توسعه‌ای منطقه را برآورده نساخته، بلکه به شکلی فعالانه، ساختارهای مولد اقتصادی را نابود کرده و جایگزین‌های کاذب را ترویج داده است؟ مجموعه مقوله‌های محوری این تحقیق عبارتند از: مرزنشینی (وضعیت

قرارگیری در حاشیه جغرافیایی و اقتصادی دولت، همراه با محدودیت‌های ساختاری و فرصت‌های خاص)، **اقتصاد** (ساختارهای رسمی حدود و اقتصاد غیررسمی مبتنی بر عبور و مرور)، **معنا و فرهنگ** (تفسیرهای جمعی و فردی از وضعیت زندگی، مقاومت و امید)، **تجارت مرزی** (شیوه‌های کسب معیشت مبتنی بر عبور از مرز مانند کوله‌بری، که منبع اصلی درآمد و منشأ آسیب‌های ساختاری است، **عدم توسعه** (فرآیندی پویا که در آن ساختارهای سیاسی-اقتصادی، رشد پایدار را مسدود می‌کنند)، **مرز منبع تهدید/فرصت** (دوگانگی مرز به عنوان مانع امنیتی و ابزاری برای بقای اقتصادی)، **معیشت مردم** (شیوه‌های روزمره تأمین زندگی در شرایط دشوار مرزی) می‌باشند این مفاهیم و مقوله‌ها قطعاً در نظریه‌ها و رویکردهای مختلف اهمیت فراوانی دارند و در این پژوهش جهت ایجاد چهارچوب مفهومی تلاش شده است تا این مفاهیم از دیدگاه‌های کسانی به عاریت گرفته شوند که قرابت متدولوژیک با رهیافت مورد استفاده محقق دارند (Ghadarzadeh et al, 2011).

شکل ۱. نمودار چهارچوب مفهومی پژوهش

چهارچوب مفهومی فوق نشان می‌دهد که چرخه توسعه نیافتگی در مرز، یک پدیده‌ی تک‌بعدی اقتصادی نیست، بلکه یک برساخت اجتماعی-سیاسی است که در آن ساختارهای قدرت مرکزگرا (نظریه وابستگی)، فرسایش سرمایه‌های انسانی، اقتصاد غیر مولد و سازوکارهای فرهنگی (هویتی و ارزشی)، به صورت چرخه‌ای یکدیگر را تقویت می‌کنند و بستر عدم توسعه را فراهم می‌آورند:

⇒ انفعال هویتی (درونی) ⇒ فاصله افتادن بین مرکز و پیرامون ⇒ مرز بستر عدم توسعه (چرخه توسعه

نیافتگی

موقعیت مرزی + ساختار مرکزگرا = اقتصاد غیرمولد ⇒ فرسایش سرمایه انسانی

۳. پیشینه پژوهش

سعیدی، عبدالله پور و اسماعیل زاده (Saeidi et al, 2009) با بررسی جامعه‌شناختی بازارچه‌های مرزی و مرز بر اقتصاد شهرستان سردشت و پیرانشهر به این نتیجه رسیدند که بازارچه‌های مرزی موجب افزایش اشتغال و درآمد مستقیم و غیرمستقیم شدند، ولی سود اصلی به گروه کوچکی رسید. این بازارچه‌ها از حجم قاچاق و اقتصاد غیررسمی کاسته‌اند، اما نتوانسته‌اند مهاجرت روستاییان به شهر را کاهش دهند. کالاهای رد و بدل شده نیازهای محلی را برطرف نکرده بلکه رویکردی فرا اُستانی داشته‌اند. اگرچه رفاه نسبی افزایش یافته، تأثیر چشمگیری بر امنیت اجتماعی و ثبات اقتصادی منطقه نداشته است.

قادرزاده و همکاران (Ghadarzadeh et al, 2011) در تحقیقی با هدف کاوش در برساخت اجتماعی پدیده تجارت مرزی و چگونگی تفسیر آن از دیدگاه مرزنشینان میوان به این نتیجه رسید، که پدیده تجارت مرزی یک برساخت اجتماعی است و به مثابه امری تاریخی و بسترمند، نتیجه واکنش‌ها و تعاملات مردمان منطقه به فرصت‌ها و محدودیت‌های جغرافیایی، معیشتی، اقتصادی، فامیلی-فرهنگی و سیاسی است. تجارت مرزی از نظر مرزنشینان به مثابه واکنش و راهبردی گریزناپذیر به شرایط توسعه نیافته منطقه در ابعاد گوناگون درک و تفسیر شده است.

حاتم پرنیان و همکاران (Hatami et al, 2015) در تحقیق خود در مورد استراتژی‌های توسعه مناطق مرزی در ارومیه-سلماس، به این نتیجه رسیده‌اند که مناطق مرزی محروم هستند و از ظرفیت‌های این مناطق به درستی استفاده نمی‌شود. احمدرش و همکاران (۱۳۹۷) در تحقیقی با عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی دشواری‌های توسعه پایدار در مناطق مرزی غرب کشور» به این نتیجه رسیدند که پیامدهای ناشی از ناپایداری توسعه در مناطق مرزی، با سایر حوزه‌های مرتبط با زندگی مرزنشینان ارتباط مستقیم دارد. برای نمونه، نرخ قابل توجه بیکاری تحصیل‌کردگان، نرخ ترک تحصیل و بی‌علاقگی به تحصیل، و دگرگونی‌های ارزشی-هنجاری، بخشی از این پیامدها هستند.

فتوحی و فاضلی (Fotouhi, & Fazel, 2019) با واکاوی تجارب زیسته مرزنشینان شهر نودشه در مواجهه با مفهوم مرز، دریافتند که این پدیده از زوایای مختلف، تفاسیر متفاوتی دارد. در بُعد فرهنگی و زیست‌محیطی، مرز به مثابه یک مانع سلب‌کننده و یک دیوار حائل تفسیر می‌شود؛ اما در بُعد سیاسی، آن را عاملی رهایی‌بخش می‌دانند در تحلیل بُعد اقتصادی، مرز دارای ماهیتی دوگانه است: گاه به عنوان «محدودکننده‌ای که حیات می‌بخشد» یا «آزادسازی‌کننده بازار» عمل می‌کند، و گاه به عنوان «عاملی برای محروم‌سازی از دسترسی به کانون مرکزی» در نظر گرفته می‌شود در نهایت، مرز عموماً همچون مانعی در برابر هرگونه رشد، پیشرفت و حتی دریافت خدمات رفاهی قلمداد می‌گردد.

دانش مهر و هدایت (Daneshmehr et al, 2020) در استان کردستان نشان دادند که مناطق مرزی به دلیل کمبود امکانات آموزشی و نبود عدالت آموزشی، بیکاری و کولبری، و به دنبال آن شکل‌گیری سوژه‌های (سرباز- معلم - کوله‌بر) و همچنین عوامل آموزشی و فرهنگی؛ آموزش در مناطق مرزی مورد مطالعه به حاشیه رفته و در نهایت سبب ترک تحصیل دانش‌آموزان، افزایش بی‌سوادی و تشدید توسعه نیافتگی شده است.

دانش مهر و محمودی (Daneshmehr, & Mahmoudi, 2023) با روایت تجربه زیسته مردمان مرزی شهرستان پاوه (هانی گرمه) به این نتیجه رسیدند که تفاوت‌های اقتصادی و فرهنگی باعث تشدید مشکلات و چالش و نگرانی‌ها

می‌شوند محقق در این متن به این نتیجه رسیده است که تجربه زیسته مرزنشینی حاصل تفاوت‌های اقتصادی و فرهنگی است که احساس تبعیض و نابرابری را در میان مردم این مناطق تقویت می‌کند. مرزنشینان با معنادگی جدید به سختی‌ها و محرومیت‌های خود، هویت «ما-آنها» را شکل داده و موقعیت خود را در مقایسه با مناطق مرکزی کشور بازنمایی می‌کنند. در نهایت، این نظام معنایی جدید باعث می‌شود مرزها نه تنها فیزیکی بلکه نمادین شوند و به تقویت هویت قومی و فرهنگی در مقابل هویت ملی بیانجامند.

اینگلهارت و بیکر (۲۰۰۰) در پژوهشی با عنوان «نوسازی، تغییر فرهنگی و پایداری ارزش‌های سنتی»، تأثیر فرآیند نوسازی بر دوام یا دگرگونی ارزش‌های فرهنگی دیرینه را مورد بررسی قرار داده‌اند؛ یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که ارزش‌های سنتی در برابر تحولات گسترده، همزمان هم دچار دگرگونی و هم پایداری می‌شوند. به‌طور خاص، نوسازی فرهنگی سبب یک چرخش پارادایمی در نگرش‌ها می‌شود: مردم از تکیه بر ارزش‌های مطلق و سنتی به سمت پذیرش ارزش‌های عقلانی، خودابرازی و مشارکت‌جویانه در جامعه حرکت می‌کنند (Ghadarzadeh et al, 2011).

لی‌بو‌آپائو و همکاران (Leebouapao et al, 2004) به بررسی "اثرات اقتصادی و اجتماعی تجارت مرزی و تأثیر آن در افزایش استانداردهای سطح زندگی مردم" در سه ایالت لائوس پرداخته‌اند. نتایج حاکی از آن است که تجارت مرزی به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بر ساکنان محلی تأثیر دارد، که می‌توان به اشتغال و مبادله کالا از نظر اقتصادی اشاره کرد. باوجود بالا بردن استانداردهای کیفیت زندگی در مناطق مرزی، تأثیرات منفی اجتماعی از جمله عدم ثبات و امنیت اجتماعی، فروپاشی روابط و بازاری‌شدن از دیگر پیامدها هستند.

فوزی حسین (Fauzi, 2012) در پژوهشی درباره منطقه آزاد تجاری میان تایلند و مالزی، به این نتیجه دست یافته است که حدود ۳۹ درصد از افراد در این منطقه به صورت خوداشتغال فعالیت دارند. وی معتقد است نبود سازوکارهای کنترلی مؤثر در ناحیه آزاد میان دو کشور زمینه‌ساز گسترش قاچاق و فعالیت‌های غیرقانونی شده است. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهند که حدود ۳۱ درصد از دادوستدها و منابع تجاری مربوط به کالاهای واردشده از تایلنداند که بخشی از آن‌ها خارج از چارچوب قانونی انجام می‌شود. به علاوه، نتایج تحقیق بیانگر آن است که حمایت و پشتیبانی خانواده نقش چشمگیری در موفقیت اقتصادی زنان و مردان ساکن این منطقه دارد.

۴. روش‌شناسی

با توجه به اینکه هدف این تحقیق بازسازی معنایی پیامدهای اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی پدیده مرزنشینی از دیدگاه مردم سردشت در زمینه مرز بستر عدم توسعه بوده است، لذا روش‌شناسی کیفی به‌عنوان روش‌شناسی غالب و تحقیق قوم‌نگاری برای انجام عملیات تحقیق انتخاب شده است. قوم‌نگاری از دو واژه قوم^۱ به معنای گروه، ملت یا فرهنگ و نگاری^۲ به معنای نگارش و توصیف تشکیل شده است. با توجه به اینکه هدف اصلی در قوم‌نگاری، درک عمیق و جامع از یک فرهنگ خاص از دیدگاه افراد درون آن فرهنگ است قوم‌نگاری، به‌عنوان روش عملیاتی در این مطالعه، عبارت است از مطالعه مردم در محیط اجتماعی طبیعی به وسیله ابزارها و روش‌هایی که بتوان به معانی اجتماعی و فعالیت افراد دست پیدا کرد (میرام، ۲۰۰۲: ۴ به نقل از Mohammadpour, 2010). محقق با تکیه بر این نظر و با استفاده

¹ Ethnos

² Graphy

از مشاهده مشارکتی در فعالیت‌های روزمره مردم سردشت مشارکت داشته و با مصاحبه‌های عمیق با اعضای جامعه و بررسی اسناد و مدارک موجود، اطلاعات لازم را جمع‌آوری می‌کند و در ادامه این داده‌ها از طریق یادداشت‌برداری میدانی ثبت و برای تحلیل‌های بعدی سازماندهی می‌شوند. لازم به ذکر است در تعریفی دیگر، قوم‌نگاری با تکیه بر معرفت عامیانه، به بررسی توصیفی معانی درون یک پدیده می‌پردازد این روش، شکلی از بررسی اجتماعی است که بر شیوه تفسیر مردم از دنیایی که در آن زندگی می‌کنند و نظام معنایی کنشگران اجتماعی، تأکید دارد. روش قوم‌نگاری را تحقیق طبیعت‌گرا (یعنی زندگی افراد آنطور که هست و به دور از هرگونه دستکاری و تغییر طبیعی رویه زندگی روزمره افراد). یکی از ویژگی‌های مثبت این روش (مصاحبه کیفی)، به‌ویژه در شکل عمیق آن، این است که می‌تواند به معانی و تفسیرهای مورد نظر کنشگران اجتماعی و تعبیر آن‌ها از تعاملات خودشان نزدیک شود (بلیکی، ۱۳۸۶: ۳۰۴). در این پژوهش، براساس موضوع تحقیق و هدف تعیین ابعاد آن و همچنین معیارهای مورد نظر، از روش نمونه‌گیری هدفمند که با تحقیق تناسب داشته، استفاده کرده است در این نوع نمونه‌گیری، محقق براساس موضوع، اهداف و ابعاد تحقیق افرادی را برای مصاحبه انتخاب می‌کند و بعد از انتخاب اولین فرد و اجرای مصاحبه، فرد بعدی را به پیشنهاد وی جهت مصاحبه پیدا می‌کند و این جریان ادامه پیدا می‌کند تا زمانی که تعداد نمونه‌ها کافی به نظر برسد (Mohammadpour, 2010: 239). از آنجا که این پژوهش در جستجوی بازسازی معنای پدیده مرزنشینی به عنوان بستر عدم توسعه از دید مردمان مرزنشین شهرستان سردشت می‌باشد

براساس پارادایم تفسیری (روش کیفی) و با استفاده از روش قوم‌نگاری محقق با مطالعه در محیط اجتماعی به جزئیات معنایی، احساسات و پیچیدگی‌های فرهنگی درون جامعه توجه می‌کند تا الگوهای مشترک را شناسایی نماید. یکی از دلایل انتخاب این روش علاوه بر بومی بودن پژوهشگر و امکان مشاهده همراه با مشارکت، بازگشت به واقعیت‌های محلی، نظام‌های دانش، تجربه، سنت و عمل هنگام تفسیر معانی و شیوه زندگی مرزنشینان در بستر زمان و مکان می‌باشد زیرا معنای بین‌الذهانی مرزنشینان در بستر اجتماعی ساخته می‌شود. ملاحظات اخلاقی در قوم‌نگاری بر رضایت آگاهانه شرکت‌کنندگان تأکید دارد؛ یعنی محقق باید پیش از شروع، اهداف و روش‌ها را به وضوح برای آن‌ها توضیح دهد. گام دوم، حفظ حریم خصوصی و محرمانگی افراد است تا از انتشار اطلاعات شخصی آن‌ها بدون رضایت صریح جلوگیری شود. علاوه بر این، محقق موظف است احترام کامل به ارزش‌ها، باورها و شیوه‌های زندگی جامعه مورد مطالعه را حفظ کرده و از هرگونه سوگیری یا قضاوت فرهنگی دوری کند. در نهایت، شفافیت در مورد نقش محقق و نحوه استفاده از داده‌ها باید در طول فرآیند پژوهش به‌طور مداوم رعایت شود.

محقق برای اعتباریابی یافته‌ها از معیارهای باورپذیری^۱ و اطمینان‌پذیری برای اعتباریابی استفاده کرده است؛ باورپذیری با میزان پذیرش و باورداشتن به یافته‌های تحقیق ارتباط دارد که از طریق حفظ و گسترش ارتباط با پاسخگویان، مشاهده دیرپا و مصرانه، زاویه‌بندی^۲ (مثلت‌سازی)، دقت در اجرای فنون کار میدانی، شایستگی حرفه‌ای محقق و توجه به بنیان‌های فلسفی تحقیق کیفی افزایش یابد. معیار اطمینان‌پذیری^۳ عبارت است از توانایی شناسایی محل جمع‌آوری و به‌کارگیری داده‌های یک مطالعه (ردیابی مسیر داده‌ها). راهبرد کلیدی برای تأمین اطمینان‌پذیری،

^۱ Credibility

^۲ Triangulation

^۳ Dependability

آزمون تشخیص است. با یک آزمون تشخیص، مسیر روشن و ثابتی بین داده‌ها و کاربرد آن‌ها مشخص می‌گردد. علاوه بر این، محققان کیفی می‌توانند اطمینان‌پذیری نتایج را از طریق روش کنترل توسط اعضا افزایش دهند کنترل اعضا یا اعتبار پاسخگو، تکنیکی است که به وسیله آن محقق فرضیه‌های خود را با یک یا چند نفر از افراد مطلع مورد بررسی، کنترل می‌کند (Mohammadpour, 2010; Kabiri, 2024).

در این تحقیق با ۱۸ نفر از افراد مطلع یادروازه‌بان^۱ که شامل (دهیاران، معلمان، کسبه، شوراها، و فعالان مرزی) می‌شوند با روش نمونه‌گیری هدفمند و شبکه‌ای انتخاب و تا مرحله اشباع نظری مصاحبه عمیق انجام شده است و این مصاحبه‌ها را تا جایی ادامه دادیم تا مفاهیم و مقوله‌ها مجدداً تکرار شوند و به اشباع برسند.

جدول ۱. مشخصات پاسخگویان و مصاحبه شونده‌ها

ردیف	نام	سن	شغل	وضعیت تأهل	میزان تحصیلات
۱	رحمان	۴۰	دهیار، کوله بر	متاهل	بیسواد
۲	رئوف	۴۵	کاسب آزاد	مجرد	دیپلم
۳	حسن	۴۶	برقکار	متاهل	دوم راهنمایی
۴	عبدالجبار	۴۳	معلم	متاهل	فوق دیپلم
۵	هیوا	۴۴	دهیار	متاهل	کارشناسی
۶	حاج حسن	۶۵	بنگاه دار	متاهل	فوق دیپلم
۷	حاج قادر	۶۰	شواری شهر - معلم	متاهل	لیسانس
۸	احمد رضوی	۴۸	معلم	متاهل	دیپلم
۹	حاج نادر	۵۷	پبله ور مرزی	متاهل	دیپلم
۱۰	امید	۴۰	مغازه دار	متاهل	دیپلم رد
۱۱	همزه	۵۱	بنگاه دار	متاهل	فوق دیپلم
۱۲	محمدعلی	۴۲	قاچاقچی	متاهل	دیپلم
۱۳	اسعد	۳۸	استادکار	متاهل	لیسانس
۱۴	امجد	۵۰	باغدار	متاهل	دیپلم
۱۵	مهدی	۴۵	مهندس	متاهل	ارشد مهندسی
۱۶	ریبوار	۴۲	کارشناس برق	متاهل	ارشد
۱۷	عبدالله	۵۰	جامعه شناس	متاهل	دکتر
۱۸	آزاد	۴۸	معلم	متاهل	ارشد

۵. یافته‌ها

تحلیل داده‌های حاصل از پژوهش قوم‌نگاری در این مطالعه با هدف کشف معانی عمیق، الگوهای رفتاری و ساختارهای فرهنگی نهفته در تجارب زیسته مرز نشینان صورت پذیرفته است. این فرآیند تحلیلی در چهار مرحله متوالی و یکپارچه انجام شد:

^۱ Gatekeeper

۱. سازماندهی و آماده‌سازی داده‌ها

اولین گام در تحلیل، سازماندهی دقیق مجموعه داده‌ها بود؛ در این مرحله، محتوای جمع‌آوری شده از مصاحبه‌های عمیق (نظرات پاسخگویان) از حالت خام خارج شد. از آنجایی که داده‌ها به صورت متنی در دسترس بود، مرحله «تخلیص» حذف و تمرکز بر «ساماندهی» قرار گرفت. کلیه پاسخ‌ها بر اساس منبع (مصاحبه‌شونده مشخص) و سپس به تکه‌های معنایی مجزا دسته‌بندی شدند. این سازماندهی فضایی، امکان ارجاع دقیق به داده‌های اولیه را در طول فرآیند کدگذاری و تفسیر فراهم نمود.

۲. کدگذاری اولیه

در مرحله کدگذاری اولیه، تمامی تکه‌های معنایی متن، به صورت جزء به جزء مورد واکاوی قرار گرفتند تا مفاهیم اولیه استخراج شوند. این فرآیند شامل دو رویکرد اصلی بود:

کدگذاری توصیفی: برای هر بخش از متن، یک برچسب توصیفی تعیین شد که محتوای آن را در سطح ظاهر منعکس می‌کرد. به عنوان مثال، توصیفات مربوط به سختی کار با بار بر دوش با کد «کوله‌بری تحقیرآمیز» یا «از دست رفتن کرامت انسانی» برچسب‌گذاری شدند.

کدگذاری اختراعی: برای حفظ اصالت و صدای مصاحبه‌شوندگان، از عبارات دقیق آن‌ها به عنوان کد استفاده شد. از بارزترین نمونه‌های این کد می‌توان به عبارت «ماشین پول‌سازی» اشاره کرد که برای توصیف مهاجرت جوانان به خارج از کشور به کار رفته بود. در طول این مرحله، یادداشت‌برداری به صورت مداوم انجام گرفت تا تفاسیر اولیه محقق، ارتباطات احتمالی میان کدها، و سوالاتی که در زمینه‌هایی مانند «تأثیر رانت بر فرهنگ» ایجاد می‌شد، ثبت گردد و بستری برای مرحله تفسیری فراهم آید.

۳. توسعه مقوله‌ها^۱

کدهای استخراج شده در مرحله پیشین، از سطح توصیفی فراتر رفته و بر اساس شباهت‌های معنایی و محتوایی، در مقوله‌های جامع‌تر گروه‌بندی شدند. این فرآیند، آغازگر ظهور الگوهای کلان‌تر در داده‌ها بود. در این راستا، کدهای متعددی ذیل سه دسته اصلی تجمع شدند که عبارت بودند از:

الف) مقوله معیشت ناپایدار: شامل کدهایی چون «اقتصاد لحظه‌ای»، «استثمار»، «تخریب مشاغل بومی»، «فرار سرمایه» و «کوله‌بری اجباری».

ب) مقوله بحران سرمایه انسانی: شامل کدهایی چون «انفعال اجتماعی»، «تأثیرات روانی جنگ»، «مهاجرت نخبگان» و «کاهش تمایل به تحصیل».

ج) مقوله ساختارهای ناکارآمد: شامل کدهایی چون «نگاه امنیتی»، «مرکزیت‌گرایی»، «فساد و رانت» و «عدم توجه مرکز به شرایط محلی».

تعریف دقیق هر مقوله، امکان تفکیک آن‌ها از یکدیگر و در عین حال شناسایی نقاط تلاقی آن‌ها را میسر ساخت.

۴. تعیین مضامین اصلی^۲

^۱ Developing Categories

^۲ Identifying Core Themes

در آخرین مرحله تحلیلی، مقوله‌های توسعه‌یافته تحت بررسی دقیق قرار گرفتند تا الگوهای تکرارشونده و روابط علی میان آن‌ها کشف شود. این الگوهای قدرتمند، همان مضامین اصلی پژوهش هستند که تز اصلی پژوهش مبنی بر «تبدیل شدن مرزنشینی به بستر عدم توسعه» را پشتیبانی می‌کنند. نظریه‌ی مستقیم آن است که مرزنشینی به جای بستر توسعه، به تله‌ی فقر و فقدان امید تبدیل شده است. یافته‌های تحلیل، سه مضمون کلان و منسجم را آشکار ساخت:

- مضمون ۱: تهدیدات زیربنایی و معیشتی (اقتصاد جایگزین و فرسایشی)
  - مضمون ۲: تهدیدات اجتماعی و فروپاشی سرمایه انسانی (واگرایی و انفعال جمعی)
  - مضمون ۳: تهدیدات شناختی و ساختاری (تضاد میان مرکز و پیرامون در روایت توسعه)
- این مضامین، نه تنها یافته‌های کدگذاری شده را دسته‌بندی می‌کنند، بلکه یک تفسیر زمینه‌مند و علی از چرخه معیوب مشکلات مرزنشینان ارائه می‌دهند. علاوه بر این، بررسی دقیق‌تر محتوای فایل پیوست نشان داد که دو بُعد محوری زیر به عنوان الگوهای برجسته و تقویت‌کننده این مضامین عمل می‌کنند:
- تعارض هویت قومی در مقابل هویت ملی: به دلیل اشتراکات فرهنگی با آن سوی مرز، احساس بیگانگی و لزوم مبارزه برای بازتعریف هویت قومی در برابر سیاست‌های مرکز نشینان تقویت شده است.
  - بحران مرجعیت محلی: نقش مخرب افراد رانتی و عدم توانایی نخبگان تحصیل کرده در ایفای نقش هدایت‌گر، باعث شده است که ساختارهای سنتی و نوین مرجعیت دچار فرسایش شده و به انفعال اجتماعی دامن بزنند.

جدول ۲. مضمون و زیر مضمون‌ها

ردیف	مضامین اصلی	زیرمضمون‌ها
۱	تهدیدات زیربنایی و معیشتی	اقتصاد لحظه‌ای (اقتصاد کاذب و شغل‌های بی‌ثبات و موقتی)
		تخریب ساختار کار و شغل‌های بومی - محلی (محدودیت فرصت‌های شغلی)
		موانع سرمایه‌گذاری
		اقتصاد مبتنی بر استثمار
۲	تهدیدات اجتماعی فروپاشی سرمایه انسانی	بستن در فرصت پایدار و نبود بسترهای زیرساختی و پایدار
		مهاجرت سرمایه انسانی (نیروی کار و نخبگان) سرمایه مادی
		فرهنگ قانون‌گریزی تحمیلی
		فرسودگی روانی و پرخاشگری (تجربه زیسته جنگ و ناامنی)
		جایگزینی ریش سفیدان محلی با نوکیسه‌ها (بحران مرجعیت محلی)
		انفعال اجتماعی و فردگرایی (تخریب روابط اجتماعی و خانوادگی)
۳	تهدیدات شناختی و ساختاری	فقر معرفتی (بحران معرفتی و آموزشی)
		بی تفاوتی ناشی از بی‌تاثیری، نابرابری و تبعیض، بی‌توجهی به پتانسیل‌های منطقه
		نگاه امنیتی بجای رویکرد توسعه‌ای
		تخریب و تضاد فرهنگی - هویت، تعارض هویت قومی در مقابل هویت ملی
		عدم شناخت مسئولین و مرکزیت گرایی، تهدید فرهنگی از بالا

مضمون اول: تهدیدات زیربنایی و معیشتی

این بخش به تشریح و تبیین مضمون محوری اول پژوهش، یعنی تهدیدات زیربنایی و معیشتی می‌پردازد. داده‌های حاصل از مصاحبه‌های مرزنشینان به وضوح نشان می‌دهد که مرز، به جای ایفای نقش دروازه اقتصادی و فرهنگی، به یک ساختار معیوب بدل گشته که پایه‌های توسعه پایدار منطقه را تخریب کرده است. این مضمون بر چهار زیرمضمون کلیدی استوار است که همگی به طور مستقیم یا غیرمستقیم ناشی از نگاه‌های بسترهای مرزی و ساختاری به مرز بوده‌اند.

۱. اقتصاد لحظه‌ای: جایگزینی شغل پایدار با معیشت کاذب و بی‌ثبات

یکی از بارزترین یافته‌ها در حوزه معیشت، رواج یک اقتصاد لحظه‌ای (اقتصاد کاذب و شغل‌های بی‌ثبات) است که در آن پایداری اقتصادی به کلی از میان رفته است. این وضعیت، فقدان استراتژی توسعه بلندمدت را در نوار مرزی آشکار می‌سازد. شواهد کلامی به شدت بر پدیده کوله‌بری متمرکز است این شغل، که نماینده اوج ناامیدی اقتصادی است، در متون به عنوان یک امر تحقیرآمیز و مرگ‌آور بارها تکرار شده است. چنانچه یکی از پاسخگویان اشاره می‌کند: «پدیده کوله‌بری که حاصل این مرز و سیاستهای مرزی است تعداد زیادی معلول و ناتوان جسمی در جامعه برجای گذشته که الان خانواده‌های آنها احتیاج نان شب هستند.» این وضعیت، خود به یک آسیب اجتماعی تبدیل شده است؛ زیرا نه تنها درآمد را به شکلی ناپایدار تأمین می‌کند، بلکه کرامت انسانی را زیر پا می‌گذارد و ریسک‌های جانی جبران‌ناپذیری را به خانواده‌ها تحمیل می‌نماید، به طوری که در نقل قول دیگری آمده است: «اکثر اوقات جسد سرپرست خانواده بجای پول به خانه آورده می‌شود.» این امر نشان می‌دهد که اقتصاد مرزی به جای تأمین «نیازهای اولیه» (که در متون به عنوان پیش شرط توسعه مطرح شده)، در سطح «راز بقا» گیر افتاده است.

۲. تخریب ساختار کار و مشاغل بومی: نابودی پتانسیل‌های محلی

بحران اقتصادی مرزنشینان تنها به ایجاد مشاغل جدید و ناپایدار محدود نمی‌شود، بلکه ریشه در تخریب ساختار کار و شغل‌های بومی-محلی دارد. منطقه سردشت دارای پتانسیل‌هایی در بخش کشاورزی و فرآوری محصولات بومی مانند انگور و سماق و همچنین پتانسیل‌های گردشگری مانند بیوران، آبشار شلماش و چشمه معدنی گراوان و سرزمین‌های بکرکوهستانی بوده است، اما به دلیل نبود زیرساخت‌های لازم و کافی، این فرصت‌ها از بین رفته‌اند. یکی از مصاحبه‌شوندگان به وضوح این چالش را این گونه بیان می‌کند: «ما در سردشت محصولاتی ارگانیکی مانند انگور و سماق داریم که می‌بایست فرآوری می‌شدند تا سود آن به جیب مرزنشان خودمان برود که انجام نمی‌شود امکاناتش را نداریم و کسی هم به این بستر اصلاً توجه نمی‌کند.» این نقل قول به طور مستقیم سیاست نادیده گرفتن توسعه پایدار (شامل منابع طبیعی و نیروی انسانی) در مقابل نیازهای کوتاه‌مدت را بازتاب می‌دهد. هنگامی که مهارت‌های سنتی و محصولات بومی ارزش اقتصادی پیدا نکنند، نیروی کار جوان دیگر انگیزه‌ای برای ماندن ندارد، که این خود بستری برای مهاجرت جوانان به خارج و تخلیه نیروی انسانی مولد منطقه می‌شود.

۳. موانع ساختاری سرمایه‌گذاری: نگاه امنیتی در برابر توسعه

یکی از دلایل اصلی عدم شکل‌گیری مشاغل پایدار، وجود موانع ساختاری بر سر راه سرمایه‌گذاری مولد است. مرزنشینان به روشنی اعلام کرده‌اند که رویکرد غالب در منطقه، رویکرد توسعه‌ای نبوده، بلکه رویکردی امنیتی بوده

است. این نگاه، موجب شده تا سرمایه‌گذاری‌های بزرگ با شکست مواجه شوند. یک سرمایه‌گذار محلی در متن اظهار داشته است که برای تأمین مواد اولیه و توزیع محصول نهایی مجبور به مواجهه با «ایست بازرسی‌ها» بوده و برای حل مشکل مجبور به استفاده از «رانت» شده است. او در نهایت مجبور به جمع‌آوری کارخانه خود گردیده است. این تجربه، شاهدهی بر این است که ساختار مدیریتی، نه تنها تسهیل‌گر نیست، بلکه خود به عاملی بازدارنده از ورود سرمایه و شکل‌گیری زیرساخت‌های اقتصادی تبدیل شده است. فقدان این زیرساخت‌ها (کارخانه، آموزش، خدمات) مردم را به سمت مشاغل پرریسک مرزی (کوله‌بری و درآمدهای آتی) سوق می‌دهد.

۴. اقتصاد مبتنی بر استثمار: رانت، نابرابری و بازتولید فقر

اوج بحران در این مضمون، تجلی اقتصاد مبتنی بر استثمار است که از دل همین بستر مرزی و ساختار معیوب بیرون می‌آید این اقتصاد، زمینه‌ساز ظهور رانت‌های اقتصادی و شکاف طبقاتی عمیق شده است. در متون به صراحت به وجود «مافیای مرزی» اشاره شده است که «عده‌ای کثیری از مردم فقیر که توسط پول دارها استثمار می‌شوند.» نکته نگران‌کننده این است که این ثروت‌های بادآورده اغلب نصیب کسانی می‌شود که «سواد کافی و برنامه‌درستی برای استفاده از آن را ندارند» و این ثروت‌ها در «راه‌های نامشروع و ترویج فرهنگ‌های ناروا» صرف می‌شود. این پدیده، یک چرخه معیوب را تکمیل می‌کند: فقر اقتصادی (ناشی از موانع توسعه) زمینه‌ساز پذیرش استثمار می‌شود، و نتیجه آن، گسترش نابرابری و بازتولید فقر در اکثریت جامعه مرزنشین است که در این شرایط «فقط دنبال نان شب باشند و بی خیال امکانات رفاهی و تفریحی و همچنین کسب آموزش و مهارت شوند چون این موارد نیاز به سرمایه دارند که برای آنها مقدور نیست.»

در نهایت مجموع این عوامل (اقتصاد لحظه‌ای، تخریب مشاغل سنتی، موانع سرمایه‌گذاری و استثمار رانتی) در کنار یکدیگر، این حقیقت تلخ را برجسته می‌سازد که مرز در منطقه مورد مطالعه، به دلیل مدیریت ضعیف و موقعیت مرزی خویش، به جای تبدیل شدن به منبع فرصت، به یک تهدید بنیادین تبدیل شده است. این تهدید، نه تنها معیشت مادی مردم را به خطر انداخته، بلکه ریشه‌های لازم برای هرگونه توسعه اقتصادی پایدار و متوازن را نیز خشکانده است. این بستر معیشتی ضعیف، مستقیماً بر تضعیف سرمایه انسانی و بحران‌های شناختی آتی تأثیر می‌گذارد.

۵. مضمون دوم: تهدیدات اجتماعی و فروپاشی سرمایه انسانی

مضمون اصلی دوم پژوهش به صورت ارگانیک از مشکلات معیشتی نشأت گرفته و به قلب ساختارهای اجتماعی منطقه نفوذ کرده است. این مضمون نشان می‌دهد که چگونه فقدان فرصت‌های پایدار به فروپاشی سرمایه انسانی و اجتماعی منجر شده است، امری که توسعه را نه تنها دشوار، بلکه در بلندمدت ناممکن می‌سازد این فروپاشی در شش الگوی به هم پیوسته قابل مشاهده است.

۱. بستن در فرصت پایدار و نبود بسترهای زیرساختی

این زیرمضمون، حلقه وصل مضامین اول و دوم است. هنگامی که مسیرهای اقتصادی مشروع مسدود می‌شوند (مانند موانع سرمایه‌گذاری و وجود قوانین دست و پاگیر اداری)، نتیجه مستقیم آن، بسته شدن «در» فرصت‌های پایدار و عدم امکان تشکیل زندگی نرمال برای نسل جوان است. یکی از مصاحبه‌شوندگان مستقیماً به این دوگانگی اشاره دارد: «دولت حالاً با ایجاد امکانات رفاهی مانند گازکشی و برق، ساخت زمین‌های فوتبال در روستا باز هم نتوانسته

جلوی خالی شدن روستاها را بگیرد چون مردم از لحاظ معیشتی محتاج هستند و با توجه به اینکه این شبکه‌های اجتماعی و دنیای مجازی این زندگی پرزرق و برق را نشان می‌دهد مردم با مقایسه وضعیت خود دیگر این شرایط سخت را قبول نمی‌کنند.» این نقل قول نشان می‌دهد که امکانات زیربنایی صرف، بدون فراهم‌سازی بستر شغل مولد، تأثیری در ماندگاری افراد ندارد و فقط موجب تشدید حس محرومیت و مقایسه می‌شود.

۲. مهاجرت سرمایه انسانی (نیروی کار و نخبگان) و سرمایه مادی

یکی از نتایج طبیعی نبود بستر توسعه و اقتصاد پایدار در مناطق مرزی سردشت، مهاجرت اجباری نخبگان و نیروی کار است که به معنای خروج همزمان سرمایه انسانی و مادی از منطقه است. این مهاجرت، آینده ذهنی و جسمی منطقه را تهی نموده و معضلات دیگری مانند عدم تعادل جمعیتی و پیرشدن جامعه را با خود به همراه می‌آورد.

یکی از پاسخگویان به نام حمزه می‌گوید: «همه این معضلات کاری کرده که حدود ۱۰۰۰۰ نفر از جوانان مستعد ما به خارج از کشور فرار کنند این افراد کسانی هستند که در جامعه می‌توانند بیشتر تأثیرات مثبت داشته باشند.» این آمار (هرچند تخمینی) نشان‌دهنده یک فاجعه جمعیتی است که در آن، «آینده‌سازان» منطقه مجبور به خروج شده‌اند. مهاجرت نه تنها به معنای از دست دادن جمعیت، بلکه به معنای از دست دادن سرمایه اجتماعی نوآور است که انتظار می‌رود در آینده چرخ توسعه را به حرکت درآورد.

۳. فرهنگ قانون‌گریزی تحمیلی: انحراف از هنجارهای اخلاقی

فشار معیشتی مداوم، مرزنشینان را به سمت راه‌های انحرافی سوق داده و فرهنگ قانون‌گریزی را به ایشان تحمیل کرده است. این امر، هنجارهای اخلاقی جامعه را به شدت محدود می‌سازد. امجد (مصاحبه شونده) به تأثیر واردات کالاهای غیررسمی اشاره شده است: «این وارد کردن‌های بی‌اساس در نوع خود مردم را یاد می‌دهد که چگونه قانون را دور دهند یا چگونه قانون گریز شوند.» این نقل قول نشان می‌دهد که هرگونه فعالیت مرزی غیررسمی که به عنوان «شغل» تعریف می‌شود، از مکانیزم‌های قانونی خارج شده و در ذهن مردم، دور زدن قانون را به عنوان یک «استراتژی بقا» یا به قول خودشان «زرنگی» عادی جلوه می‌دهد که در بلندمدت، پایه‌های شهروندی و اعتماد به حاکمیت را سست می‌کند.

۴. فرسودگی روانی و پرخاشگری (تجربه زیسته جنگ و ناامنی)

بحران اجتماعی با ابعاد روانی-اجتماعی تشدید می‌شود که ریشه در تاریخ پرمناقشه منطقه دارد. تجربه زیسته مداوم با ناامنی، مین‌گذاری و تجربه تنش و جنگ‌های مرزی، ساختار روانی جامعه را دچار فرسودگی کرده است. یک پاسخگو به نام امید به تأثیرات این شرایط بر روابط خانوادگی اشاره می‌کند: «این بی‌اعصابی و سطح خشونت هم متأثر از سال‌ها جنگ، درگیری و تنش‌های سیاسی و عقیدتی می‌باشد و بمباران شیمیایی هم بر آن نوع رفتار تأثیر می‌گذارد.» این رنج تاریخی، به پرخاشگری در محیط کار و خانه دامن زده و موجب شده است که انرژی جامعه به جای تمرکز بر توسعه و پیشرفت، صرف مدیریت استرس و تنش‌های درونی گردد.

۵. جایگزینی ریش سفیدان محلی با نوکیسه‌ها (بحران مرجعیت محلی)

سرمایه اجتماعی بر پایه اعتماد و مشروعیت نهادهای سنتی و محلی بنا می‌شود. در منطقه سردشت، این مرجعیت سنتی توسط پدیده‌های جدید اقتصادی-اجتماعی نابود شده است. به قول حاج قادر تحلیل نفوذ اقتصادی جدید نشان

می‌دهد: «این نوکیسه‌های دعوت شده با اهدا پول‌های نجومی جای پا خود را باز کرده‌اند و باعث بی‌اعتبار شدن این ریش سفیدان محلی با اصالت شده‌اند و از این پول‌ها به عنوان رانت استفاده نمود.» این جابجایی مرجعیت، یعنی انتقال قدرت تصمیم‌گیری غیررسمی از نهادهای مبتنی بر اصالت، تجربه و جایگاه اجتماعی (ریش سفیدان) به دارندگان پول‌های ناگهانی و رانتی، مشروعیت اجتماعی را نابود کرده و اعتماد عمومی به هرگونه رهبری سنتی یا مدنی را از بین برده است.

۶. انفعال اجتماعی و فردگرایی: تخریب روابط اجتماعی و خانوادگی

نتیجه نهایی این همه فشار اقتصادی و تضعیف مرجعیت، بروز انفعال اجتماعی و فردگرایی افراطی است که بنیان همبستگی جمعی را هدف قرار داده است. یکی از مصاحبه‌شوندگان به نام مهدی اذعان می‌دارد: «فکر گروهی و اجتماعی خیلی کم بوده و بیشتر جنبه فردگرایی سنتی رشد کرده تا جنبه اجتماعی، اگر این مردمان خیلی اجتماعی فکرکنند فقط تا اندازه خانواده و طایفه خود عمل می‌کنند.» این انفعال، مانع اصلی در شکل‌گیری مطالبه‌گری عمومی منسجم و شکل‌گیری کنش‌های مدنی برای تغییر است. نبود همبستگی، مردم را تبدیل به افرادی منفعل کرده که منتظر «لطف» دولت هستند، نه اینکه خود را صاحب حق بدانند. این فقدان تعاملات جمعی، به طور مستقیم مانع از شکل‌گیری پروژه‌های توسعه‌ای جمعی و زیربنایی می‌شود.

فروپاشی سرمایه اجتماعی به عنوان عامل تثبیت‌کننده عدم توسعه نشان داد که تهدیدات اجتماعی یک «پیامد» بحران اقتصادی نیست، بلکه عامل تثبیت‌کننده عدم توسعه است. مهاجرت نخبگان، تخریب اعتماد نهادی (بحران مرجعیت)، و جایگزینی کنش جمعی با انفعال و فردگرایی، موجب شده است که حتی اگر سرمایه‌گذاری‌های مولد نیز صورت پذیرد، نیروی انسانی لازم برای بهره‌برداری و مدیریت صحیح آن در منطقه حضور نداشته باشد یا ساختار اجتماعی لازم برای حفظ آن وجود نداشته باشد توسعه همه جانبه امکان‌پذیر نیست. با توجه به اظهارات پاسخگویان، منطقه سردشت به دلیل این فروپاشی سرمایه اجتماعی، در یک وضعیت «رخوت و کسالت ذهنی» گیر افتاده است که بقای فردی و خانوادگی بر هرگونه سازندگی اجتماعی اولویت یافته است.

مضمون سوم: تهدیدات شناختی و ساختاری

مضمون سوم، «تهدیدات شناختی و ساختاری»، به عمق موانعی می‌پردازد که در لایه‌های فکری مردم، آموزشی و مدیریتی منطقه ریشه دارند. با توجه به اظهارات مردم و مصاحبه‌شونده‌ها این موانع، زیرساخت‌های ذهنی لازم برای پذیرش و اجرای توسعه پایدار را از بین برده‌اند و مضاف بر این مورد مرکزیت‌گرا، عدم توجه به بسترهای محلی و بومی و وضعیت آموزشی نامناسب، مزید بر علت شده‌اند که چرخه توسعه را با چالش مواجه می‌کنند.

۱. فقر معرفتی (بحران معرفتی و آموزشی)

این زیرمضمون به کمبود دانش علمی، تحلیلی و مهارت‌های به‌روز در جامعه مرزی سردشت اشاره دارد که خود را در نظام آموزشی سنتی و ناکارآمد منطقه بازتولید می‌کند. فقر معرفتی مانع از درک درست از مفاهیم توسعه، دانش و تحولات جهانی می‌شود.

یکی از پاسخگویان به نام رئوف به نارسایی‌های آموزشی اشاره دارد: «نظام آموزشی ما هنوز مدرسه و فضای ۳۰ سال پیش را دارد و هنوز تدریس به شیوه کاملاً سنتی و امرانه تدریس می‌شود در حالی که یادگیری باید مشارکتی

و به روز باشد. این وضعیت، مستقیماً به فقر معرفتی منجر می‌شود، زیرا دانش‌آموزان به جای یادگیری تفکر انتقادی و حل مسئله، صرفاً مجری دستورات (امرانه) خواهند بود. نقل قول دیگر این موضوع را تقویت می‌کند: «ما به دلیل کمبود دانش معرفتی و سواد آکادمی قربانی تنش‌های سیاسی احزاب شدیم.» این نشان می‌دهد که عدم درک صحیح ساختارهای پیچیده سیاسی و اقتصادی، مردم منطقه را در برابر نوسانات و تصمیمات احساسی گروه‌های قدرت، آسیب‌پذیر می‌کند.

۲. بی‌تفاوتی ناشی از بی‌تأثیری، نابرابری و تبعیض

هنگامی که مردم به طور مداوم شاهد عدم تحقق خواسته‌های خود، توزیع ناعادلانه امکانات و تبعیض ساختاری باشند، به تدریج به مرحله انفعال و بی‌تفاوتی هدفمند می‌رسند؛ زیرا هرگونه تلاش برای مطالبه‌گری را بی‌فایده تلقی می‌کنند. این حس عدم تأثیرگذاری در مشارکت مدنی نمود پیدا می‌کند مهدی می‌گوید: «این عدم آگاهی و بی‌سوادی در بین مردمان مرزی ما از قدیم نوعی ترس در آنها بوجود آورده چون برای خواسته‌های خود نتوانسته ایم دلیل منطقی و علمی بیاوریم.» ترس از پیگیری خواسته‌ها (ناشی از سابقه تنش) و عدم دستیابی به نتایج مطلوب، در نهایت منجر به سلب اعتماد عمومی شده است انور می‌گوید: «مردم به دلیل نتیجه نرسیدن درخواست‌های خود به طور کلی از سیستم اداری و دولت سلب اعتماد کرده اند چون نگرش آنها این بوده که مسئولین به علت تبعیض و بروکراسی اداری و قوانین دست و پاگیر در مورد مطالبات مردم اقدامات اساسی و زیرساختی انجام نمی‌دهند.» این مکانیسم، انگیزه مشارکت را از بین برده و توسعه را به پروژه‌ای منوط به تصمیمات بیرونی می‌سازد.

۳. نگاه امنیتی به جای رویکرد توسعه‌ای

نگاه غالب امنیتی و کنترل‌محور مقامات مرکزی به مناطق مرزی، نه تنها مانع توسعه اقتصادی شده، بلکه خود تبدیل به یک سد شناختی و رفتاری در برابر هرگونه ابتکار عمل توسعه‌محور شده است. یک فعال مرزی که نخواست نامش فاش شود به این مسئله به صراحت اشاره می‌کند: «دولت نگاه امنیتی به مناطق مرزی سردشت دارد که در نوع خود مانع هر گونه توسعه می‌گردد.» همچنین، این نگاه امنیتی در مواجهه با فعالیت‌های اقتصادی مشروع نیز دیده می‌شود: «کاری کرده که بیشتر دید امنیتی و کنترل محوری نسبت به عبوراز مرز داشته باشند.» این رویکرد، هرگونه تجارت قانونی و مرزنشینی مبتنی بر فرصت را در سایه سوءظن قرار می‌دهد و مردم را از نقش‌آفرینی مثبت در مرز دور می‌کند.

۴. تخریب و تضاد فرهنگی - هویت، تعارض هویت قومی در مقابل هویت ملی

مرزنشینان، به ویژه با توجه به اشتراکات فرهنگی و زبانی با آن سوی مرز، دائماً با یک بحران هویت دوگانه دست و پنجه نرم می‌کنند؛ هویتی که از طرف مرکز ملی نادیده گرفته شده یا به عنوان تهدید تلقی می‌شود و این امر به تخریب انسجام فرهنگی داخلی می‌انجامد. یکی از مصاحبه‌شوندگان به تلاش برای حفظ هویت در برابر انکار اشاره می‌کند: «از لحاظ سیاسی بازنمایی هویت با مشکلات امنیتی و ساختاری مواجه است از لحاظ سیاسی هویت ما تقریباً انکار می‌شود یا در داخل فرهنگ و هویت بزرگتر هضم می‌شویم.» این انکار ساختاری، مردم را وادار به واکنش‌های هویتی می‌کند. حمزه می‌گوید: «مردمان مرزی با پوشیدن لباس و کفش و جمدانه با عنوان نماد این مردمان مرزی به

نوعی مبارزه فرهنگی می‌کنند با بازنمایی نمادها، به بازتعریف هویت خویش می‌پردازند. این تلاش برای تعریف هویت از طریق نمادها، در غیاب تأیید رسمی، می‌تواند شکاف بین هویت محلی و هویت ملی را عمیق‌تر سازد.

۵. عدم شناخت مسئولین و مرکزیت‌گرایی، تهدید فرهنگی از بالا به پایین

تحلیل یافته‌های بدست آمده، ماهیت چندوجهی و تعاملی پدیده «عدم توسعه» در سردشت را آشکار می‌سازد که ریشه در کنش متقابل میان ساختارهای قدرت و تجربیات زیسته جامعه محلی دارد. بخش مهمی از مشکلات ساختاری، ناشی از تمرکز قدرت تصمیم‌گیری در سطح ملی و عدم درک عمیق مسئولین عالی‌رتبه از پیچیدگی‌های بوم‌شناختی و اجتماعی مرز است. این فاصله شناختی، منجر به تدوین و اجرای تصمیم‌گیری‌های عمومی و یکسان‌سازی شده‌ای می‌شود که به طور ذاتی برای منطقه سردشت نامناسب است؛ امری که به وضوح در فقدان سرمایه‌گذاری‌های بنیادین فرهنگی نمود یافته است، چنانکه یکی از مطلعین اظهار می‌دارد: «ساختار در زمینه فرهنگی سرمایه‌گذاری لازم و کافی نکرده است». این نگاه از بالا به پایین و متمرکز، به طور ضمنی سیاست‌ها و اقدامات نهادی را در موقعیتی قرار می‌دهد که به جای تسهیل توسعه، خود به مانعی ساختاری تبدیل شده‌اند. در این میان، پاسخگویان و مصاحبه‌شوندگان، مقصران اصلی را در زنجیره‌ای از ناکارآمدی شناسایی کرده‌اند که در آن، مسئولین و دست‌اندرکاران به دلیل برنامه‌ریزی‌های نادرست و عدم توجه به نیازهای خاص مرزنشینان (از منظر اقتصادی، فرهنگی و جغرافیایی) مقصر دانسته می‌شوند، و در سطحی دیگر، «مسئولین محلی» به دلیل ناتوانی در انتقال صحیح و مؤثر مسائل منطقه به مرکز نقش‌آفرینی می‌کنند. این تعامل معیوب، با شکل‌گیری تهدیدات شناختی و ساختاری تقویت شده است؛ از جمله فقر معرفتی، بی‌تفاوتی ناشی از تجربه تاریخی تبعیض، و اعمال دیدگاه‌های امنیتی-مرکزیت‌گرا. در نتیجه، توسعه در سردشت با بن‌بستی مواجه است که در آن، ساختار با نگاه امنیتی، زمینه را برای فرسایش سرمایه انسانی و معرفتی فراهم کرده، و جامعه محلی نیز در واکنشی انفعالی و با اولویت دادن به بقای کوتاه‌مدت (ناشی از سلب عاملیت)، به تداوم این وضعیت کمک کرده است. بنابراین، خروج از این بن‌بست نیازمند بازتعریف بنیادی نقش دولت به عنوان یک تسهیل‌گر آگاه به ظرفیت‌های مرزی و احیای نقش مردم به عنوان کنشگران مسئول و مطالبه‌گر است.

۶. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با تکیه بر رویکرد تفسیری و روش قوم‌نگاری، در پی بازنمایی تجربه زیسته‌ی مرزنشینان شهرستان سردشت و فهم چگونگی تبدیل مرز از یک ظرفیت بالقوه توسعه به بستر فعال بازتولید فقر و محرومیت بوده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که «مرز»، در معنای اجتماعی، نه صرفاً خط جدایی سیاسی بلکه ساختاری زنده و پیچیده است که سیاست‌های امنیتی، اقتصادی، و فرهنگی را در هم می‌آمیزد و در نهایت، در شکل‌دهی به هویت و معیشت مردم نقش تعیین‌کننده دارد. تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌های عمیق و مشاهده میدانی آشکار ساخت که مرزنشینی در سردشت، به جای آن‌که به عنوان رابط و دروازه تعاملات فرهنگی و اقتصادی عمل کند، بر اثر تلقی «نگاه امنیتی و رویکرد عدم توسعه محور» از مرز، به پدیده‌ای انزوازا و بحران‌زا تبدیل شده است. سیاست‌های مرکزگرایانه بدون توجه به شرایط و بسترهای محلی و تصمیم‌گیری‌های افراد غیر بومی، با نادیده گرفتن منطق محلی زندگی مرزنشینان، ساختارهای اقتصادی تولید محلی مانند (گردشگری و انگور و سماق و کشاورزی محلی) را تضعیف کرده و زمینه جایگزینی فعالیت‌های غیرمولد، ناپایدار و گاه غیرقانونی (کوله‌بری) را فراهم آورده‌اند. در چنین شرایطی، اقتصاد

لحظه‌ای و فرصت‌های معیشت موقتی، تصویر غالب زندگی در نواحی مرزی شده است؛ اقتصادی که نه بر پایه سرمایه‌گذاری پایدار، بلکه بر اساس استثمار، دلالتی و بهره‌کشی از مردم فقیر و تنگ‌دست مرزی شکل گرفته است. این مورد با نتیجه فتوحی و همکاران (Fotouhi, & Fazel, 2019) که می‌گویند: مرز «محدودکننده‌ای حیابخش» است. در این معنا، مرز اگرچه مانعی در برابر روابط اقتصادی محسوب می‌شود، اما همین موانع برای تداوم و گذران زندگی در مناطق مرزی، نقش و اهمیت ویژه‌ای دارند. و با این نظر آنها موافق است که می‌گویند: مرز عاملی برای «محرومیت از مرکز» تلقی می‌شود. بر این اساس، مرز به‌منزله‌ی مانعی در برابر توسعه، پیشرفت، و حتی دریافت خدمات رفاهی به‌شمار می‌آید. با مفاخری و سلطانیان (۱۳۹۸) همسو است که می‌گویند بیکاری، فقر درآمدی، ناتوانی در تأمین نیازهای ضروری، و پایین بودن سطح درآمد از جمله مفاهیمی هستند که به روشنی بر فقر اقتصادی منطقه دلالت دارند. این مجموعه عوامل در کنار یکدیگر، زمینه‌ساز گرایش مردم به مشاغل پرریسک و ناپایدار مانند کولبری، اقتصاد لحظه‌ای مرزی و فعالیت‌های غیررسمی قاچاق می‌شوند و با مطالعات، پیری و همکاران (۱۳۹۸) نشان دادند که بازارچه‌های مرزی سردشت در راستای توسعه پایدار کمبودهای داشته و از اهداف اولیه خود که توسعه همه‌جانبه می‌باشد دور شده‌اند هم‌راستا است. و با دانش‌مهر و هدایت (Daneshmehr et al, 2020) هم‌سو است که نشان دادند کمبود امکانات آموزشی و به حاشیه‌راندگی آموزش در مناطق مرزی موجب عدم توسعه‌یافتگی می‌گردد

تحلیل یافته‌ها از منظر اجتماعی نیز نتایج نشان می‌دهد که فرسایش سرمایه انسانی و فروپاشی شبکه‌های اجتماعی از اصلی‌ترین پیامدهای توسعه‌نیافتگی مناطق مرزی سردشت است. مهاجرت گسترده نخبگان و نیروی کار محلی، جایگزینی نظام‌های ریش‌سفیدی با ساختارهای نوکیسه و رانتی، گسترش احساس بی‌اعتمادی و انفعال اجتماعی، از دلالت‌های مهمی هستند که چرخه فقر و محرومیت را بازتولید می‌کنند. بدین ترتیب، مرزنشینان نه تنها فیزیکی بلکه روانی و فرهنگی نیز میان مردم و دولت، میان خودی و غیرخودی، و میان امید و بی‌اعتمادی خط می‌کشند و حدود و ثغور تعیین می‌کنند. در این میان مُعضلاتی مانند بحران مرجعیت محلی، ضعف نظام آموزشی و سیطره نگاه امنیتی بر بسترهای برنامه‌ریزی، سبب شده است که مرزنشینان نه در گفت‌وگوی توسعه بلکه در حاشیه‌ی آن تعریف شوند. نتایج این پژوهش با یافته‌های پژوهشی دانش‌مهر و محمودی (Daneshmehr, & Mahmoudi, 2023) که نشان می‌دهد مردم مناطق مرزی، زندگی خود را در مقایسه با مناطق مرکزی کشور متفاوت، محروم و آمیخته با تبعیض‌های اقتصادی و فرهنگی تجربه می‌کنند. آنان با معنا بخشیدن دوباره به سختی‌های زندگی، نوعی مرزبندی میان «ما»ی مرزنشین و «آنها»ی مرکز نشین ایجاد کرده‌اند و از طریق این تمایز، هویت جمعی و احساس متفاوت بودن خود را بازنمایی می‌کنند. این تفاوت‌ها که ریشه در کمبود امکانات، ضعف زیرساخت‌ها و محدودیت‌های اقتصادی و فرهنگی دارد، به احساس نابرابری و به حاشیه‌ماندن دامن می‌زند. در نتیجه، چالش‌های زندگی روزمره برای مرزنشینان تنها نشانگر فقر نیست، بلکه نمادی از وضعیت فرودست و «دیگری‌بودن» آنها در برابر مرکز است. بدین ترتیب، مرزها از یک جدایی جغرافیایی فراتر رفته و به عرصه‌ای برای بیان هویت قومی، فرهنگی و مطالبات اجتماعی مردمان این مناطق تبدیل می‌شوند، هم‌راستا است. در ادامه با ذُکایی و نوری (۱۳۹۴) همسو است که می‌گویند: چالش‌های فرهنگی (زبانی و ارزشی) و چالش‌های اقتصاد، مشکلات و نگرانی‌ها مردم مرزی را تشدید می‌کند و در این شرایط سخت، آنها به زندگی‌شان معنای جدیدی می‌دهند و بر طبق این تفاسیر بین خود و هویت قومی دیگران روابطی را شکل می‌دهند که

نهایتاً مرزهای هویت قومی آنها را شکل‌دهی و بازنمایی را می‌کنند و با قادرزاده، قادری و محمدپور (Ghadarzadeh et al, 2011) همسو بوده که به این نتیجه رسیدند: که تجارت مرزی برساخت اجتماعی است و به مثابه امر تاریخی و بسترمند نتیجه واکنش‌ها و تعاملات مردم منطقه مرزی به فرصت‌ها و محدودیت‌های وضعیت‌های جغرافیایی، معیشتی و اقتصادی، فامیلی - فرهنگی و سیاسی است و آن پدیده به مثابه واکنش و راهبردگریزناپذیر به شرایط توسعه‌نیافته منطقه در ابعاد گوناگون و وضعیت خویشاوندی و قرابت‌های بین فرهنگ حاکم بر منطقه تفسیر کرده‌اند. با نتیجه پژوهشی سعیدی و همکاران (Saeidi et al, 2009) همسو بوده که می‌گفتند: بازارچه‌های مرزی توانسته‌اند تا اندازه‌ای از مهاجرت مردم روستایی به شهرها بکاهند ولی نتوانسته‌اند شاخص‌های امنیت اجتماعی مرزنشینان را بالا ببرند هرچند تا اندازه‌ای سطح اقتصاد را بالا برده‌اند.

در سطح شناختی، پژوهش بیانگر آن است که فقر معرفتی و بی‌توجهی به سرمایه‌های دانشی و تجربی مردم، نوعی ناتوانی ساختاری در فهم واقعیت‌های مرزنشینی را تقویت کرده است. دولت مرکزی، به جای برقراری تعامل سازنده با جوامع محلی و استفاده از تجارب بومی در سیاست‌گذاری، بیشتر به مدیریت از بالا دست زده و این نگرش از بالا، موجب تحمیل هویت‌های رسمی و تضعیف احساس تعلق محلی شده است. در نتیجه، تعارض میان هویت قومی و ملی در مرزها، نه ناشی از کمبود وفاداری، بلکه از ناکامی در ساختن بسترهای همزیستی و مشارکت پایدار ریشه می‌گیرد. و از سوی دیگر با بدیعی‌ازنده‌ای و میراحمدی (۱۳۹۸) همسو است که می‌گویند: مرز در جغرافیای سیاسی دیگر یک خط جغرافیایی ایستا نیست، بلکه یک پدیده‌ی پویا با ابعاد سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است که بر زندگی مجاوران تأثیر می‌گذارد و با آنها هم‌رای است که معتقدند در دیدگاه نوین، مرزها صرفاً خطوط جداکننده نیستند، بلکه فرآیندها، گفتمان‌ها و شبکه‌هایی هستند که روابط قدرت در زمینه‌های اجتماعی و جغرافیایی را نشان می‌دهند و نیازمند تحلیل سلسله‌مراتبی و چندبعدی هستند. پدیده‌ی مرز، در نگاهی آرمانی، باید کانونی برای تبادلات سازنده، دروازه‌ای رو به توسعه و پیوندی پایدار میان فرهنگ‌ها و اقتصادها باشد؛ اما در تجربه‌ی زیسته‌ی مردمان ساکن در نواحی مرزی ایران، به‌ویژه در شهرستان سردشت، مرز به صورت یک بستر اصلی برای تداوم و تعمیق عدم توسعه تثبیت شده است. این وضعیت نه یک تصادف تاریخی، بلکه محصول مستقیم سال‌ها سیاست‌گذاری‌های متمرکز، نگاهی امنیتی و عدم درک سازوکارهای توسعه‌ی محلی است که فرصت‌های بالقوه‌ی منطقه را به تهدیدهایی مزمن بدل کرده‌اند.

در جمع‌بندی نهایی می‌توان گفت که «عدم توسعه در مناطق مرزی سردشت» مسئله‌ای تک‌بعدی نیست، بلکه برساخته‌ای اجتماعی - سیاسی است که از تعامل نامتوازن قدرت، اقتصاد، و فرهنگ منطقه شکل می‌گیرد. مرز، در عین حال که می‌تواند پیونددهنده‌ی ملت‌ها و محرک اقتصاد باشد، اگر در فضای امنیتی و بی‌اعتمادی تعریف شود، به منطقه‌ای طردشده و پراسیب تبدیل خواهد شد. بازسازی این وضعیت نیازمند عبور از نگاه امنیتی به نگاه توسعه‌محور است؛ نگاهی که در آن، مشارکت مردمان مرزنشین، شناخت واقعیت‌های محلی، تقویت نهادهای مدنی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های پایدار، و احیای اعتماد اجتماعی، به عنوان ارکان اصلی توسعه دیده شوند.

بر اساس یافته‌های این پژوهش، سیاست‌های آینده باید مبتنی بر سه محور و راهکار کلیدی زیر باشد: بازتعریف نقش مرز به مثابه پل پیوند و فرصت، نه دیوار و تهدید؛ تقویت مرجعیت و سرمایه انسانی محلی از طریق آموزش،

اعتمادسازی و واگذاری تصمیم‌گیری‌های منطقه‌ای به نخبگان بومی و تدوین الگوی توسعه هم‌پیوند قومی - ملی که هویت‌های محلی را نه مانع، بلکه سرمایه‌ای فرهنگی برای همزیستی و ثبات اجتماعی بداند. تنها از رهگذر چنین بازاندیشی است که مرزنشینی از بستر عدم توسعه، به بستر شکوفایی و پایداری بدل خواهد شد؛ جایی که مرز نه پایان، بلکه آغاز توسعه باشد

۶. مشارکت نویسندگان

مشارکت نویسندگان در این مقاله به صورت مساوی بوده است.

۷. منابع مالی

این مقاله حاصل پژوهش مستقل نویسندگان است و برای نوشتن آن، از هیچ سازمانی حمایت مالی دریافت نشده است.

۸. تعارض منافع

بنا به اظهار نویسندگان، در این مقاله هیچگونه تعارض منافی وجود ندارد.

References

- AhmadiPour, Z., HafezNia, M. R., & MohammadPour, A. (2008). Economic and social impacts of border reopening: The Bajgirian sector at the Iran-Turkmenistan border. *Human Geography Research*, 4(65), 18. <https://www.magiran.com/p583394>. (In Persian).
- Arami, S., & Azam Azadeh, M. (2024). Migration as value (A semantic analysis of migration from the perspective of international migration actors). *Journal of Social Studies and Research in Iran*, 2(13), 145-160. <https://doi.org/10.22059/jisir.2024.368680.1461> (In Persian). Hatami, S., Mousavi, S. J., & Talischi, G. R. (2015). A phenomenological approach to examining the role of borders in natural and man-made places. *Haft Hesar Natural Studies*, 4(15), 27-36. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23225602.1395.4.15.5.0> (In Persian).
- Daneshmehr, H., & Hedayat, O. (2021). Borderlands and the marginalization of education: An institutional ethnography of the educational situation in the border areas of Kurdistan Province. *Iranian Social Issues Bimonthly*, 12(2), 115-136. <https://www.magiran.com/p2430114> (In Persian).
- Daneshmehr, H., & Mahmoudi, A. (2023). Narrative analysis of the lived experience of border area residents regarding social hardships in Paveh County, Hani Gormleh Village. *Iranian Social Issues Bimonthly*, 14(1), 113-133. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24766933.1402.14.1.5.5> (In Persian).
- Daneshmehr, H., Khaleghpanah, K., & Hedayat, O. (2020). Border-oriented development and the dissolution of capacities and opportunities in border communities; with an emphasis on criticizing border markets (Case study: Nannour border markets in Baneh County and Khav and Mirabad border markets in Marivan County). *Scientific Journal of Welfare Planning and Social Development*, Year 11, No. 43, Summer 2020, 241-278. <https://doi.org/10.22054/qjsd.2020.53491.2011> (In Persian).
- Fauzi, H. (2012). *Border economy: Issues and problems faced by traders in the Panjang duty-free zone*. *Journal of Sociological Research*, 3(2).
- Flick, U. (2008). *An introduction to qualitative research*. (H. Jalili, Trans.). Tehran: Ney Publishing. (In Persian).
- Fotouhi, S., & Fazel, N. E. (2019). Lived experiences of the border phenomenon among the residents of Nodshahr. *Iranian Cultural Research*, 12(2 (Serial 46)), 133-152. <https://sid.ir/paper/137092/fa> (In Persian).
- Ghadarzadeh, O., Mohammadpour, A., & Ghaderi, O. (2011). Constructing the phenomenon of border

- trade: Presenting a grounded theory in Marivan. *Journal of Welfare and Social Development Planning*, 9(3), 35-79. https://qjisd.atu.ac.ir/issue_756_753.html(In Persian).
- Kabiri, A. (2024). A sociological analysis of the phenomenon of "honor killing" with a social interpretivism approach. *Strategic Research of Social Issues Quarterly*, 13(2), 69-92. <https://doi.org/10.22108/srsp.2024.140587.1970> (In Persian).
- Leebouapao, L., S. Phonesaly, S. Phetsamone, D. Souphith, and N. Vanthana. (2004). Lao PDR cross border economy, case study in Dansavanh, Savannakhet, and Houaysai/Tonpheung, Lao PDR.
- Mohammadpour, A. (2010). *Anti-method: Logic and design in qualitative methodology* (Vol. 1). Tehran: Sociologists Publishing. (In Persian).
- Mohammadpour, A., AhmadiPour, Z., & Badii, M. (2006). The role of changing border functions in the geographical space of the Bajgirian sector at the Iran-Turkmenistan border. *Modares Human Sciences Quarterly*, 10(48), 147-172. <http://noo.rs/SkMLN>(In Persian).
- Movahedi, R., & Samian, M. (2018). Investigation of factors affecting rural migration in Sardasht County. *Human Settlements Planning Studies (Geographical Perspective)*, 13(1 (Serial 42)), 163-177. <https://sid.ir/paper/175881/fa>(In Persian).
- Newman, D. (2006). Boundaries. In J. Agnew, K. Mitchell, & G. Toal (Eds.), *In a Companion to Political Geography* (3rd ed.). Blackwell Publishing.
- Rasouli, M., Piri, E., Saeidpour, S., & Mahmoudnejad, R. (2019). Futures research of border markets in the direction of sustainable development: A case study of Sardasht city. *Journal of Geography and Human Relations*, 1(4), 288-305. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.26453851.1398.1.4.28.9>(In Persian).
- Saeidi, A. A., Esmailzad, K., & Abdollahpour, J. (2009). Sociological investigation of common border markets: Sardasht and Piranshahr. *Journal of Social Sciences*, 16(45), 93-133. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.26453851.1398.1.4.28.9>(In Persian).
- Zakaee, M. S., & Nouri, A. (2015). Living in border areas: A phenomenological study of the border dwellers of Nosud city. *Cultural Society Research*, 6(4), 119-151. <https://sid.ir/paper/507753/fa>(In Persian).
- Ziari, K., Asharqabadi, F., & Fathi, H. (2010). Geopolitical challenges of unbalanced development in Iranian regions during the period 1996-2006. *Geopolitics Quarterly*, 6(17), 181-207. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17354331.1389.6.17.6.2>(In Persian).